

SUMA

Jogobaya seben

Maaya Donniya Da 2

1970

M A L I : J-A M A N A
fa so kelen - haju kelen - naniya kelen

M A A Y A - D O H N I Y A D A
kesu I59 - B A M A X O

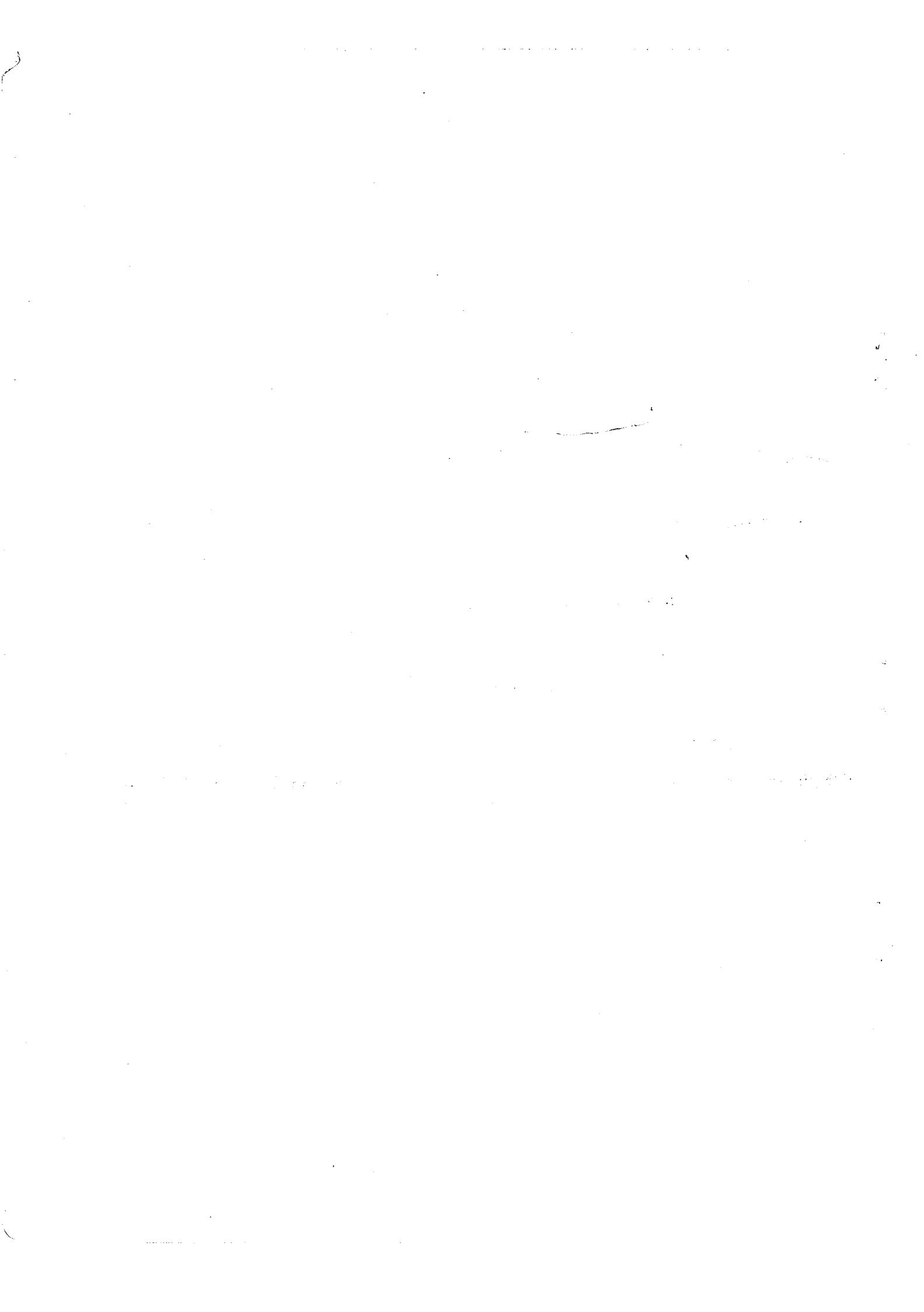
J A M A
Dànniya forobaya sèbèn

sèbèn kun tigi : Kléna SANOGO

Bà nyàon ko 500.

Kalo wàorù lako sèbèn -

FARI NYENA JE NI TAAMUYA CI TIGI DA

KALANBAAW

JAMA ye tàngà kura ye, nka sèbèn kura tè ! SANKORE de tàngà yélémèna k'a haju n'a naniya to a nù na cùyi. Mun nana n'o ye ? A tàngà dalen tun bè an ka Kalan so kàràba min na, o bè Tumutu de. Nyinini ni Gafe Mara Da Amed Baba min fana bè Tumutu, o y'a nyini an ka tàngà in to ale bolo, a k'a d'a ka lako sèbèn na. O de nana ni tàngà kura da ye ko JAMA, n'o bè faamu fa so kan caman na min t'a bée lajèlen ye.

Kun dira kura ye, nka kun tienna b'a nù na. SANKORE ye daba bla wèlèn min na, JAMA y'a ta o da kun na : "Fa so tè bà nàgà la fa cyèn yèrè kù". Anw kalannaw, n'an ka fa so denya ye cyèn ye, an tè se ka fa so jama to kalanbaliya ni miiri shuw bolc, nconaw ka tèrèfè d'a la k'a yaban. O la min mana sèbèn kun kurunnin sùrà dànniya ni faamuya sira tègè la, laçosili mom kò minfè ka da naniya nyuman kan, o k'o las'an ma, "an ka mènyènw jè tleba ye, ka jigi sa dibi fiyè".

sèbèn nyè kulu.

- 4 -

- SEBEN NYE KULU -

Kulu nyè maa : Abdulay BARI - Kan ko bolo (Ma. Dùn. Da)

Sèbèn nyè maaw : Adama SAMASEKU - kan ko bolo (Ma. Dùn. Da)

Dose KULUBALI - Kuma kàrà lasagon bolo (Ma. Dùn. Da)

Cèman JARA - Siya ni maaya bolo (Ma. Dùn. Da)

Sedu KAMARA - Jinyè sira ni minèn kàrà bolo (Ma. Dùn. Da)

Maksimèn SAMAKE - Sèbèn jènsèn bolo (Ma. Dùn. Da)

Bala Asetu KUYATE - Den misèn ko nyè kun.

Musa KANUTE - Dàn ko ni sèbèn ko bolo.

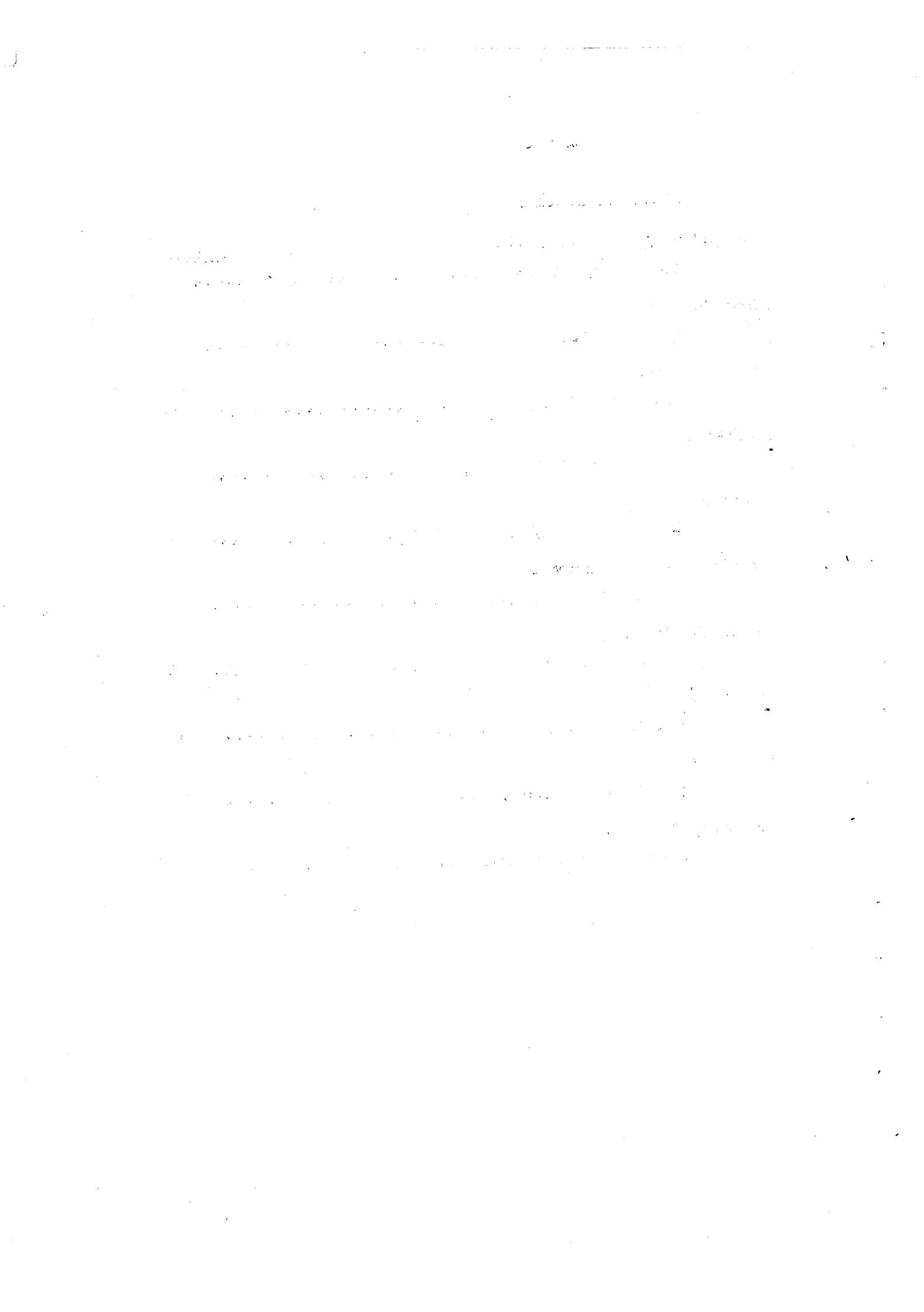
✓ Mamadu DUKURE - Badalabugu Lise

Mamadu Lamini KANUTE - Mosonin kalan so.

Amadu Tanba DUNBIYA - Karan màgà, kula (Kulukàrà)

D A K U N W

Kan jùda gyèn latigè la. (sèbèn nyè kulu).....	<u>nyè</u> 7
Kàrù fù kalan. (A. BARI).....	9
Manden mara. (A.T. DUNBIYA).....	12
Bàgulan. (Dose KULUBALI).....	16
Nyànisan. (Eafa DANBELE/M.L. KANUTE).....	19
Nyègèn kalan nasuruw, (M.L. KANUTE).....	23
Nyèna jè jate. (M.L. KANUTE).....	25
Nàorù minè. (M. DUKURE).....	31
"Lakòli" (Sèbèn nyè kulu).....	43
Kan nyè/ Da nyè. (Bènba kan dungew).....	58

KAN JO DA JYEN LATIGE LA

Bamananw ko n'i nyinèn'i ju jà kù, i laban ko b'i kàonù gwan. Lawale la, k'a ta kabin'an bènbaw bë fara dësè k'a kè marama fènw ye, ka se nègè dabali ma, fo ka se nanzara tle ma, an ka jamanaw tun ka sùrà n'u ka jyèn latigè kuurukaara bée de tun bë latigè an yèrèw ka sebaaya la. W'an bènbaw m'u wasa don kan si la, fa so kanw yèrè kù. Jamana bée b'o cogo la. O b'a jita ko kan bë se ka maaya sùrà wale bée de nyéfù, w'ale de ye sùrà jiidilan nyènèma n'a nafalan belebele dà ye. Mun yèrè bë mùgù ni bagan bù nywan na? Kan y'a la belebele ye. N'a fùra ko kan ye maaya sùrà wale laselan nyènèma ye, a tè nyè min kù, o k'a sùrà maaya ko kuurukaara bée nyéfùli bë sinsin kan kelen-in de kan dè; o k'a sùrà kan,in bë daba la jama fè, sùrà wale ni jyèn latigè siraw bée la. N'a b'o cogo la, miirina jan o jan, n'a y'a sùrà a bayena maaya kùnù, kan bë se k'a lase, fo ni maaya mago ma k'a fè dè.

Ayiwa, bi dùn, a b'i ko an ka kanw tè se ka sùrà wale lase, sango dànniya. A bë maa caman kùnù ko an ka kanw nagasira fo k'u ta cyèn, cogo min a b'i k'u tè nanzara kanw sùrà u kun bere la, dànniya laseli la. O jate shu minè tè sùrà dà wèrè fè, ko kan yeleke kèlen bë hali bi ka fa so kanw digi bùgù la. Ni kan yeleke shu daga cira bùgùbùgù sisan, k'an fa so kanw kun mabù pew, wajibi, dànniya ni jyèn latigè ko bée na latèm'an bara kanw na.

Dàw n'a miiri ko yali nanzara kan ma wasa kè wa? O min sèbènna ka ban, w'a bë dànniya lase. Abada!!!... Nanzara kan fù yèrè ka jate minè y'a jira ko an ka jamana mùgù minun tè nanzara kan mèn, o ka ca 95% ye. Nanzara kan ka don an ka jamana kùnù, a bë san bi wolon fla yirika bù, o n'a taa bée, kalanbaliya bin jugu bë ka jiidi ka kè baw ya. O tìmma, kalanbaliya ka shi latunu kan yeleke la an bara, o musaka ye danmantan ye, w'a tiimèni na kè ntènèn tè kalo min na. O tèmènen kù, kan o kan, faamuya dà de y'a bape, w'o faamuya tè sira sùrà abada kan si wèrè la, n'a yèrè ta tè.

An b'a fù k'a gèlèya, kan tè jago ye; sùrà wale ni jyèn latigè mumè taalan don, u jiidilan nyènèma don. Nkà, min bë kan jà da in barika shyèn kèmè ka'nyéfin nyè taa ma, fo kan ka sèbèn de ka fasanya ni dànniya fo-

.../...

robaya: fa so jama bée lajèlen ka bù a nun ma. Hal'a mana dan misali kelen ma, an bë d'a la ko kan nafaba bë min ye, o ye fa so jama fàlù de ye. Jèmu se (jama ka sebaaya, jyèn latigè sira bée la) flè sisan, a tè se ka waleya cogo si de la, wa kun si t'a la n'a y'a sùrù fa so jama ma kalan ni sèbènni kè sinsinnan ye ka faamuya ni dànniya san kàrà ta. N'o ma kè fa so jama tè se ka kè mara nyè dànbaa n'a latigèbaa ye, an'a yèrè ka jyèn latigè sebaa jùnjùn ye.

Sèbèn nyè kun

KORÒ FÒ KALAN : DABANJANA

I - A cun ! A tufa !

Bunteniw mèrèngè,
Sa jugu folonkoto.
Ko ka mun sègènnen,
Génèn jè mago tè sa ;
N bè se n yèrè kàrà
Tigèlen baana na.

* *

Zannin kàyikàyi !
Dabi ni nkaranga ja tigi ;
Bi kasi ni sinim jùrà.
Tle n'a farinya,
Wàsi b'o kè ncùtè;
Nkomi mana woye,
Sen pèrèn b'o ja manyi.

II - A cun ! A tufa !

Fa so cè ma jiri,
Dun ka fa sebaa,
A barika don o don.
Nyàaraw bè sùnkà,
Si finw bè yalon,
E de sabu nyuman.

* *

Woyi n ba !

Dabanin kurun san kèmè,
Bon kurun kelen san dèbè,
Bana jugu mi fèerè,
Kùngà ni gènyè,
Ni songù ni sura fèn,
Fa so ko in cogo ?

III - A cun ! A tufa !

Fa so jan b'i kù dèrè !
Funankèw bè dunun godon,
Kwa faw bè donkili sènsèn.
"Sènè le nà duniya diya" ;
"Poyi kan poyi ni n bè n diya".
Ko di sa, Dabanana !

Hun ! Dabanana.
Elè daaba ñana.
Ntala bè dafew yaban,
E ni so ku tèrèmè.
Baana bè girindi ka gàràndà,
E fana ye nkèrèn tulu ye.
Cucucu ! I da ñde....

IV - A cun ! A tufa !

I hakili kana keleku,
Setanè kan'i nyènañmini,
Limaniya kana tl'i la,
Jàn bée n'i da kan.
Bi misikinè,
Sinin masaya.

Hun ! Hun da kan !
Tinba ni nyani,
Bala ni daamu.
Dù boso ka dù fana,
Kelenya in cogo ?
I ban, Hàràññana !
I ban, Jinyè ka diya !

A/ Da nyèw :

Nin da nyèw kàrà ye di : baana; nkomi ; ka sànkù ; si finw ; funankèw; daaba; ntala; misikinè; zannin kàyikàyi.

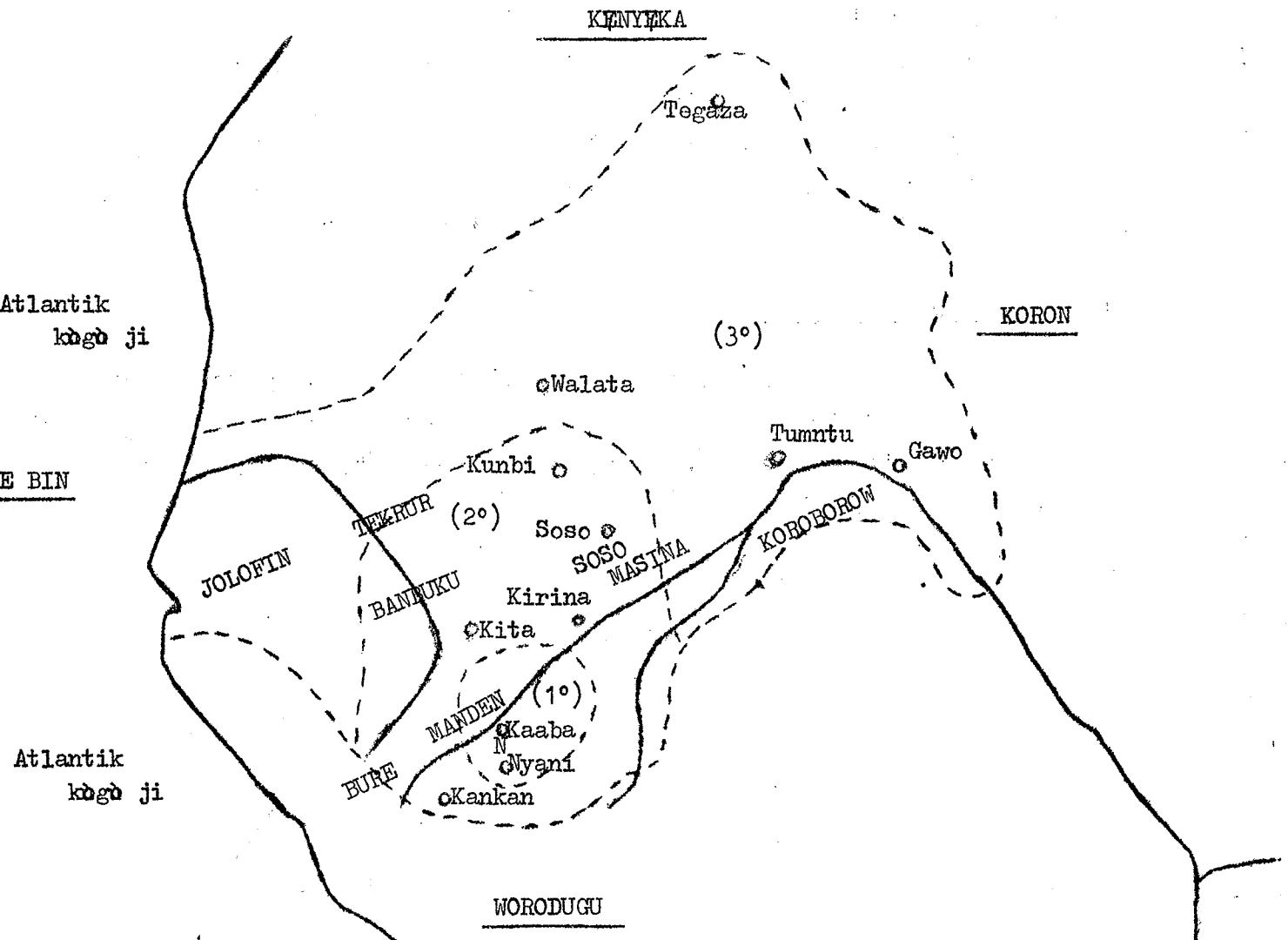
B/ Danna tigè :

- 1) Dabanjana ye baara kèla sugu jumèn ye ?
- 2) Tìgè fùlù foori fùlù ni flanan kànà, Dabanjana bè jira ye cogo fla la minun man kan; a y'u dan tigè.
- 3) Mun b'a jira ko a bè jà daba la fa so ye ?
- 4) O nafa jumèn b'a kan ?
- 5) "E fana ye nkèrèn tulu ye"; o hakilima kàrà ye di ?
- 6) Dabanjana da kan ye mun ye ?
- 7) Ale bè jate Tinba de ye wa, Bala de ?

D/ Kùrà fù kun tlenna :

Hakili fla min jiralen, flè sènè kèla la, jumèn ye jugu kan ye ? Ka dà mun kan ? A ka sègèn nàgùyabaliya ju bè jùn na? Dù ko a k'a-d'ala kan, ko a na wasa sinin"; dù in ye sira wèrè jumèn jir'a la?

M A N D E N M A R A
S S S S S S S S S S S S
& & & & & & & & & &

(1°): Nare Magan Kéyita ka Manden

(2°): Sunjata ka Manden

(3°): Mansa Musa ka mara .

Manden da minè na, Maninkaw dama de tun bë yen. Nka fanga bonyanen, u ye jamana wèrèw mara k'o fara Manden kan. Manden faama dugu tun je Nyani ye ; o tun bë ba da la, ba min tigù ko Sankaranin. Sanu min tun bë bù Sigiri daman da-la, o tun ye Manden faamaw ta yey. Sumanguru kantè tun ye Soso jamana faama ye (dàw-ko ale de ma-ko Sumaworo). Soso bë manden ni kenyèka cè. An bë bi min na, -Soso dugu yèrè bë Bùrùn fè, Bananba koori kùnù. Jeliw ko Sumaworo de ye Manden jamana Faama den 11 bëe faa fo a tan ni filanan : a m'o faa bawo o gùn ye mulukù ye. Nka o murukù in de kèra Sunjata ye.

Manden faama tun ye Nare Magan Kèyita ye. Muso saba tun b'a kun : Sasuma Berete, Sogolon, ani Namajè. Dankaran Tuman ani Nana Triban ye Sasuma denw ye. Sunjata, Jamuru ani Kolonkan ye Sogolon denw ye. Manden Mori ye Namajè den ye.

SUNJATE, NARE MAGAN JATA / SOGOLON JATA

Sunjata fa sara k'a to san 7 la. A tun ma taama halisa, a kòròkè Dankaran Tuman sigira fanga na. Sunjata nana kénèya ka kè-cè farin ye fe Manden bëe tun b'a ko fù. Dankaran Tuman labanna k'a kùniya, k'a fà fa denya ye. Sunjata ye Manden bila o la ; a n'a ba Sogolon ani Manden Mori, u taar'u sigi kùrùn fè, Nèma.

Sunjata y'i to yen de ka Sumaworo ka wale juguw ko mèn Manden kùnù. Dankaran Tuma bolila ka taa Kisidugu. Manden maa kùròw ye ci bila k'ntaa Nèma, Sunjata ma ; ko Sunjata ka na u bë bolo la. Tunkara dë tun ye Nèma faama ye, o ni Sunjata tun ka di, a tun t'a fè Sunjata ka a kùrù. Nkà Tunkara ye kèlè cèw d'a ma. Sunjata wukila ka Manden stègèrè an'a balima kè Manden Mori. U mana se yòrù o yùrù, dù bë fara jama Sunjata ka kèlè denw bë ka caya ka t'a fè. Sumaworo ka fanga nege tè maa si la bilen.

Sumaworo n'a ka kèlè bolo nana Sunjata bën ; o kèlè fulù ma diya Sunjata la, a n'a ka maaw bolila ka taa u labèn ko nyuman. Sunjata ye dà fara a ka kèlè denw kan. Dùw-ko Bùbùw ye kèlè den 1 500 d'a ma. O-ko sunjata ni Sumanguru ye nyùgùn bèn Kirina 1 235 san na. Kirina tun hè Kulukùrù kérè fè. Kirina kèlè la, Sumaworo bolila, Sunjata ser'a la an'a ka domaya bëe. (Ko Sumaworo tununa Kulukùrù Nyanan kulu la. Hali bi,

Zulukdakaw bë Nyanan Kulu sòn.).

O kèle bannen, Sunjata y'a nyè sin Soso dugu yèrè ma, Soso min tun ye Sumaworo ka faama dugu ye. Sunjata ye Soso minè k'a fara Manden kan. Jamana tè bée sonn'a ye, k'a ta Sènègali ba la fù ka t'a bila jeliba la. Nin bée farala Manden kan. Sunjata kèra Manden Masakè ye (faamaw ka faama).

Sunjata ye Kunbi dugu minè a tigiw la 1 240 san na. Sunjata yèrè save 1 255 san na. Dàw ko k'a tora Sankaranin ji la ; dàw fana ko, nyèna jè dà sèn fè, dà ka kala kisè y'a faa. Nka hali bi Sankaranin bë sòn, ka sarakaw bù a la.

Sunjata kù : Sunjata den kè saba bée sigira fanga na kelen-kelen : Kabini fa-banna, fù 1 270 san na, Masa Vulen sigira fanga na. Ale de ye Manden fanga bonya-k'a se Banbuku ni-fale ma. Vaati ye fanga ta 1 270 san na fù 1 275 san na. Kalifa ma mèn fanga na, ale ni maaw ma bèn ; u y'ale fan. Abukari tun ye Sunjata balima den dà ye, o ye san tan fanga na, fù 1 285 san. Sakura tun tè Sunjata bùnsòn ye ; dàw yèrè ko jàn kàrc tun don. Ka Sakura to fanga na, Manden ye bonya sùrà le sèbè. Ale de ye Kanyaga fara Manden kan fo ka taa se Masina ma. Sakura ye san 15 kè fanga na (1 285 fù 1 300). Keyita tun tè Sakura ye, nka o ma fosi bù a ka dawula la. Sakura taara Makan, nka a segintù banna Tripoli, Arabu jamana kan. Sakura su ko kèra i ko Sunjata bùnsòn w ta nyàgùn.

K A N K U M U S A (M A S A - M U S A)

Sakura bannen kù, Sunjata si saba sigira fanga na Manden, nka u si ma daraja sùrà.

Masakè min ye Manden bonya k'a dawula se a dan na, o kàm Kanku Musa de ye. Dàw ko Masa Musa. Kanku Musa ye Manden masa kèya kè kabini 1 307 San, Silamèba tun don ; don c don a bë jàn dà labila. A ye misiri caman jà Manden kù.

.../...

Sibiri don dà, kalo tile 12/1 324 san na, Masa Musa y'a ka Makan taa sira minè.. Jeliw ko Kanku Musa ni maa 60.000 de taara Makan ; a ni jùn kè 500, sanu bere b'u bolo ; ani fali 40 doninen sanu mugu la. Kanku Musa ka hiji sen fè a ye nafolo caman ni Makan jamana kan. A ni Arabu dànni kèla dàw seginna Manden : cè kelen tun bè u la ko Ibu Izak Saheli, o de ye misiriw ni so nyumanw jù masa kè ye. Kanku Musa n'a ka jama surunyanen Jeliba la, a fàr'a ye ko Kàràbàrà jamana fana minèna a ka kèlè denw fè k'o fara Manden mara kan. O de la sa, a y'i kun da Gawo kan, k'a bè taa a ka jamana kura lajè. Kàràbàrà faama y'a den kè fila d'a ma, k'a jira k'ale matigi don.

Masa Musa ye misiri kelen jù Gawo. Izak Saheli y'o jà Arabuw ta cogo la. Kàràbàràw ko Masa Musa de ma ko Mali Koyi.

U selen Nyani, Ibu Izak Saheli ye so nyumanba jà masakè ye. Kanku Musa ye sanu kilo 54 ni a la.

Kanku Musa tun ye masakè dawulama ye, a ka daraja tun ka bon, a mankutu tun bè fù hali nansara jamanaw kan. Masa Musa ka fanga tun b'a ta Senegali kàgù ji da la, fo Hawusa jamana kan ; k'a ta fana fo Saheli, fo tu kàràla dan cè la. Nin bèe tun bè Masa Musa ka fanga kànà. Kanku Musa sara 1 332 san na.

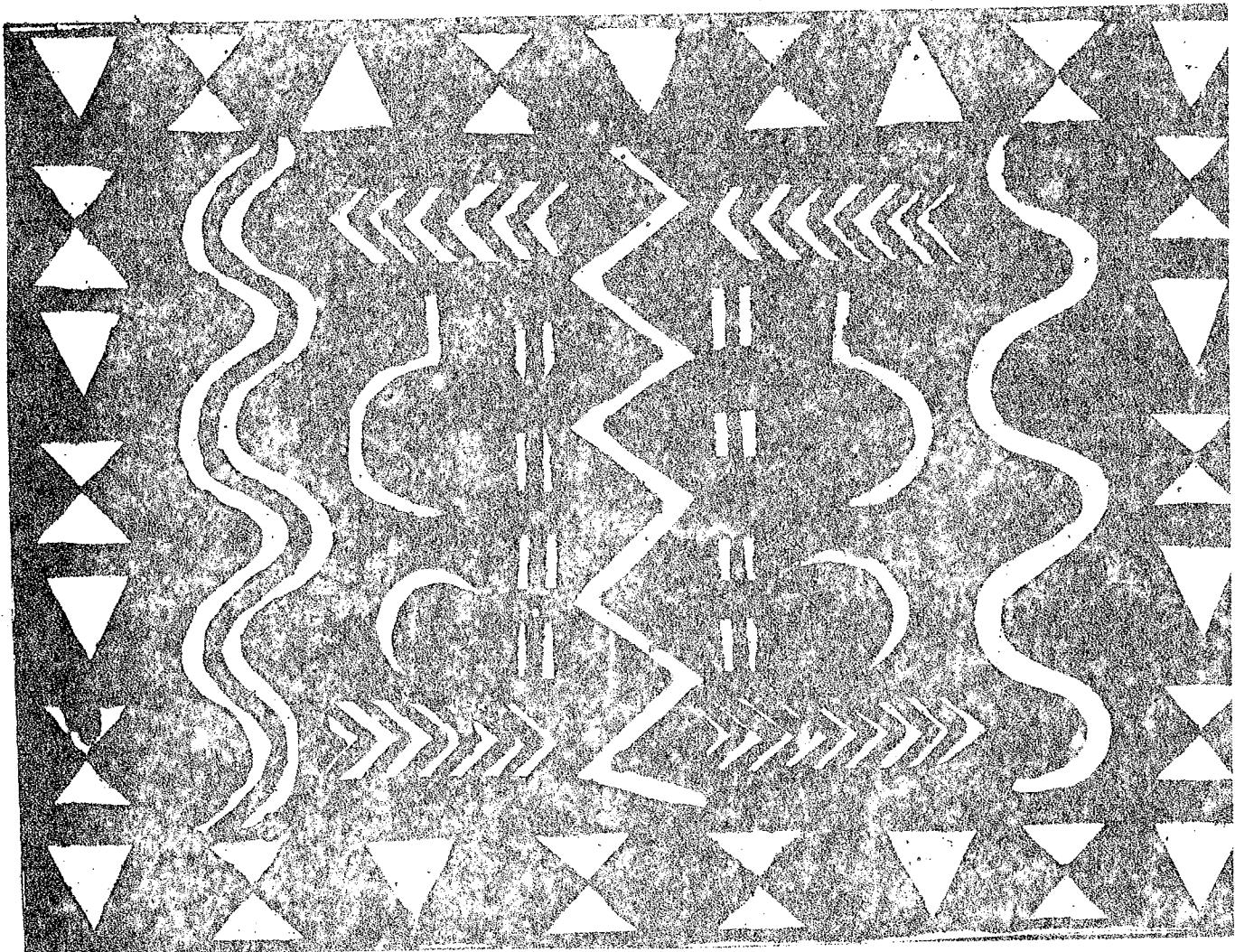
Kanku Musa kù :

Kanku Musa salen, a den kè Magan sigira fanga na. O ma k'a fa nyàgàn ye bavo o ye fanga bila ko juguya minè. Kàràbàrà faama den kè fila minw tun bè masakè bara, olu bolila ka segin u faso la. Kàràbalen lin tògù Ali, o ye fanga ta Gawo ; Kàràbàrà jamana y'a yèrè ta ka bù Manden mara kùndà.

Kabini Kanku Musa sara, Manden fanga nagasira. Surakaw ye Tumutu bùsi Manden na. Kàràbàrà faama min tògù ko Asikiya Muhamèdi, o de labanna ka Manden mara, ka taa ni Kèyitaw ye Gawo jùnya na.

Amadu T. Dunbiya.

BOGO LAN

bogolan ye den fini ye min nybgolen bò ni bhagh fin telilen ye. Dennew b'a kò kuluai ni diekki ye ; niseur b'a kò traafe ye ; a bò kò obblentikò bahrò ye ;?.....

I - FINI JUMEN BE KE BOGOLAN YE

Fini jb fòn e fòn bb dka ni kberi ye, dalli finti nd begi finti daw (munginh), e bòe bò kò jyaghien ye. Den finti si bòe bò dli a la = diekki, kuluai, traafe, kubla nyè bla.

II - BASI LA DON (gèrè la den).

Weangara bien fure de bò kart ka da tlo la i n'a fèssè-fèssèma, a bò foreki kolen na, ka sèrà k'la tebi ke sèbb.

O tobi ji bë sèenè, ka fini jè bla o la ; bla ko kelen dàrùn b'a bà ; a bë waati kelen nyàgàn k'a la.

Fini bë bà basi la ka sin k'a fènsèn cè kala kan ; nyè min mana bla san fè tie la, o de bë kè fini nyè nyuman ye.

III - BOGC

Ji bë tlama so kà min na, o de bàgà bë bà, k'a don dagala su saba.

Jàlù jè fura bë kari, k'a baron k'a da ji la; o ji bë sàrà ka sèenè k'o da bàgà kan daga la. Fini tun blala ncangara ji min na, a ji kelen in dàrùn fane bë se ka da bàgà kan.

Bàgà bë su saba in kè daga la ka ji to a kan : o y'a tolitò ye ; a bë fin mèni-mèni.

IV - NYEGENNI

a) - Nyègèn cogo

Fini nyè nyuman de bë nyègen. Fien bë biri, ka fini fèn sèn o kan.

Nyègènni bë kè ni nègè berenin kun pètèlen dà ye : nyègènnan ; finbaw bë kè ni kalama nun bùlen dà ye : finba kala. Clu bë shu bàgà fiu na daga kòmù, i ko kalimu bë shu daba la cogo min. Fini bë nyègèn ko kelen de .

b) - Nyègèn

Nyègèn suguya ka ca ; a dàw flè nin ye;

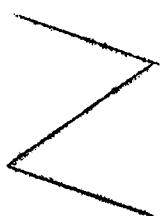
Sa sira

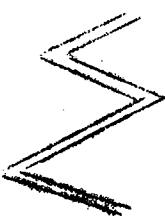
nkèrèn kan

bara feere

kamalen

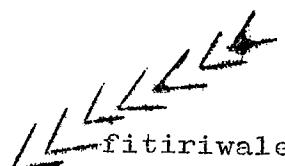
nànkàn

wàlásà kà

kalo nyènin

d) - koli :

Fini nyègènnen bè kuru a nyè jugu kan (ka nyè jugu bla san fè); o b'a sùrà bàgù jara.

Ji gonin fulukè-fulukè, bolo bè se ka don min na, o bè d'a kan bélèlèlè. Se bè sùrà ka kè n'a ye kolon da la, k'a sèbè kàrà cùnkù kàlan ji la fo k'a jè, ka sùrà ka taa a da tle la.

j) - Sègè la don

Sègè bè bàgùlan jèw jà ko sèbè. Sègè ji bè ta ni kalanin dù ye, k'a dàonin-dàonin mun jèw la. Jèw bè jè welewele.

Dose KULUBALI

(kuma kàrà lasagon bolo)

N Y O N I S A N

(saha ladamu ; k'a soro bafa danbele la).

bamananw ko : "banabaato foro te yen". soro be forode la- ni foro ma sene, soro be ke cogo di sa ? sara te se ka kè, fo keneya de ka kè.

o la sa, an ka donniya falen baro senw fe, min b'a to an be se ka je ka bana caman si latunu ka bo an ka jamana kan.

an be bi baro ke nyónisan kan, ni dow ko fen misen, wali nyonin, wali misenmanin.

+

+ +

+

dan tige -

an ka jamana kan yan, a be fo ko nyonisan de ka jugu ni bana to bee lajelen ye, barisa ale de be ke den misen caman sata ye.

nyonisan te bana jugu ye, i n'a fo a be mogow nye na cogo min na. nk'a ka jugu den misen iadonbali ma.

i k'a kolosi mine, ni den misen ma balo ka nye dumuni nafama na, n'a ma saniya, ni nyonisan y'a mine, a ka c'a la a be segen ko sebe, barisa bana caman be yen, o be den misen kele nyonisan sababu la, i n'a fo fogofogodimi, kono boli ani kun seme dimi.

a ka c'a la, nyonisan be den mine k'a si to kalo 6 fo kalo 30. O dun ye waati gelen ye den yoro, barisa a b'a soro ba-sin ji danma te den nafa ko sebe ; waati fana don ni den caman da be bo sin na.

bana taamashyenw - fari kalaya ye taamaseere folo ye. O dun be k'cogo di ? fari be kaleya doonin doonin, fo a be laban ka ke bagi-baga mura be den mine, a nun ji be bo, a nye be blen, o ji fana be bo, a be sogosogo, a kan fana laban be sisi.

O dugu je, a da be blen ; kuru-kuru misennin jeman caman be soro a da furuku konona na. o kuru-kuru jemanw de ye nyonisan taamaseere jaati ye, sani a ka banje kene kan : o de ye koplik ka taamaseerew ye.

.../...

tle fla koplik ka taamaseerew ko fe, kuru-kuru bë banje nyé da la folo, ka soro ka se kan na, ka na laban tlo koro ju la. tle fla fo tle naani mana teme o ko, a be soro ka jensen fari kolo fan Bana mana tle wooro soro, foolo bo be da mine. bee la./0 b'a jira ko bana fana dogoyara. a ka ca, den min balolen bë ka nye, ani den min saniyalen don, o ka nyonisan bannen y'o ye. nka den min ma ladon a banebaaw fe ka nye, i n'a fo dumuni nafama ko la ani saniya ko, o ka bana ma ban, k'a d'a kan o makaralen te. nyonisan in ju koro sogosogo be se ka juguya, ka yelema ka ke fogonfogondimi ye. den kono be se ka boli, mimi b'a mine, ani tlo dimi ; o bee lajelen be taa laban kun seme dimi ma.

- tle 1° : bana donni
- tle 2-nan : bana jensenni
- tle 5-6 nan : kise wolo
- tle 6 nan ko : foolo bo- nogoya - keneya

nyonisan masibaw -

min ka jugu ani min ka ca n'a bee ye, o ye fogonfogondimi ye.

fogonfogondimi : a be den kele cogo di ?

- yoronin kelen den fari be kalaya ko sebe
- sogosogo be juguya ko sebe
- ninakilli be teliya (den ninakilito nun be don, o de y'a taamaseere yere ye jaati.).

fogonfogon dimi be den caman sata ye, barisa an y'a kolosi mine, ni nyonisan ye den 100 mine, 50 be to a la k'a sababu ke fogonfogon-dimi ye.

• kono boli : bee be kono boli si don ; a ka-jugu mogo koroba ma kuma te den misen ma. a be nyonisan to.coolo (k'a ji sana). yoronin kelen k'a fana ban, k'a ni tooro.kono boli dun be don mun fe ni den ye bo ke i be t'a soro a bee ye ji ye ; ani fana a be bo ke

.../...

shinye caman tle kono, o de b'a to minnogo be den mine, a da be ja, a nye be taa wo la a kono wolo fana be nyugun. a be den faga joona barisa fari kolo jintan ye foroko jalan ye. ale de be ke sababu ye fana ka sere bla den na, n'o ye balo ke bana ye.

• mimi : mimi te den faga joona, nk'a bla tooro. a be don den ka sin minbaliya ni dumuni kebali ya fe. hali n'a ye sin min a b'a foono ka soro a ma yelema. den fari be kalaya, ka faga a yere kan n'a juguyara, a fana be se ka na ni kono boli ye. o kono boli te do were ye, kuru min be ke den nono na, n'o yo mimi yere taamashyen ye, o nen de be jigin den kono, yoro la sa, a ka c'a la den te kisi.

• tlo dimi : nyonisan ko tlo dimi ye bana jugu ye ; nka den ba caman be yen u t'a jate mine. ale berdon pogo di ? den tlo kore, ju be funun doonin. n'i y'i bolo d'a kerkenna, i bolo be da kuru kan, den fana be kule barisa a b'a dimi. tlo dimi in be den tooro ko sebe n'a ye sin min a be kule, nk'a t'a foono. a be fari kalaya ni kono boli blala la. ale sababu de be kum seme dimi bla den na.

• kun seme dimi : ale de be na ni masiba ye, barisa n'i y'a mèn mogo hakili don. bana in dun te sigi yoro were ni kun seme te i ka d'a la kun seme yoro o yoro mana tinye o te dla tugun. ni bana kise ye kun seme soro, o y'a selen ye a se yoro, barisa o y'a ka balo nyuman de ye. n'u cayara u be kun seme tinye. a taamashyen ye mun ye den sumayalen don, k'a fari faa, i n'a fo a b'e sikara (ni makaran).

den be tanya nyonisan ma cogi di ? ni nyonisan be dugu kono, den baw ka denw kolosi ko sebe :

- abada i kana taa banabaato laje ni den ye ;
- i ji ja den fari kolo n'a ka finiw ka jeya tuma bee ;
- i, ka to ka ji wuli, ka kogo doonin k'a la ;
- n'a sumayara tuma min, i be to ka den nye n'a da n'a nun ko a la timinandiya baara don, nka n'i tuguri'a ja sogoma ni wula, a ka c'a la nyonin be teme i denw kan.
- dokotorow ka nyonin bolo ci kana teme i denw kan, barisa wari bo t'a la ; nka ni nyonin be den na, kan'a be ci abada, nonte a be se ka k'a sata ye, barisa a b'a juguya ka t'a fe.

nin bee lajelen temenen ko, fura si te dumuni bo ?
den baw k'u hakili to dumuni nyuman di la denw ma, i n'a
fo sho, tiganin kurun, laro, jege, sogo, ani she fan.

+ + +

nyonin be fura ke cogo di ?

n'i ye den ye a nison goyalien don, a te tlou ke, a nun ji be
bo, a fari ka goni, i kan'i sigi n'a ye, n'i ma taa n'a ye dokotoro
so la ; dokotoro na kun ye aw de ye.

ni aspirini b'i bolo ka di den ma, o b'a fari sumaya ; n'o t'i
bolo, i be fini jelen shu ji la, k'a bisi, nink'a meleke den na ; n'a
ye waatinin ke, i be fini sumalen in bo a la, k'a fari susa, o bee
lajelen ko, a teliman ye ka den ko tiganin kurun tobilen na, o b'a
kuruw barge/^{kene} kan joona, a be den fari lafiya, k'a sunogo diya.

nyonin be den ji sama ; o la, aw kana nyine ka min ji d'a ma
shinyè caman tle kùnà. ni kùgù ni sukaro doonin kera ji la den ka to
k'o min, o ba nafa ko sebe, minnogo t'a degun.

den banabaato da man di, nka a ka kan ka wajibi a ka dumuni
ke, walasa a be fangasoro, a be keneya soro. dumuni minun be faga di
mogo ma, ka fari barikalen to, ka den misenw mo diya, olu ye nin ye :
suman kisew, sogo, jege, fan, sho, tiganin kurun, tiga, nono, pomio
minun be fari keneya, k'a tana bana ma, o ye jiri denw ni kuw ye :
lenburu, manje, buyaki, shi, zaban, npegu, ntaba kunba, nsira ani
na buluw (salati, shu, sira bulu, nyuguw...)

mamadu lamini kanute

(bènba kan dungew)

fili 488 nyàgàn bè kàrà fù in kùnà, e y'o kàlòsi wa ? fili
jumènw don ? (turu tè è ni à si kun). o ye sèbèn in faamuya gèlòya
wa ?

NYEGEN KALAN NASURUW

Nin Kalan sen in kùnù an bè jate kè nyègèn danma dàw de
kan : kèrè naaniw; kèrè sabaw ani kooriw.

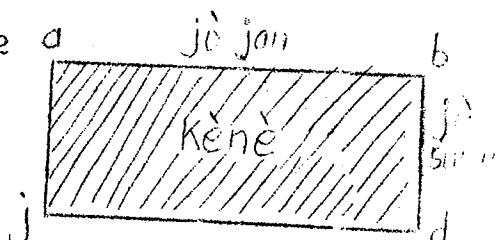
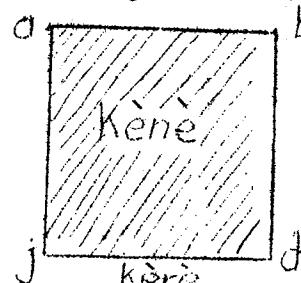
U kèrèw, n'u lamini n'u kènè hakè cèla jate nasuruw flè nim
ye :

1. Naani kenyè jùlèn

$$\text{Lamini} = \text{kèrè} \times 4$$

$$\text{Kèrè} = \text{Lamini} : 4$$

$$\text{Kènè hakè} = \text{kèrè} \times \text{Kèrè}$$

2. Naani jùlen.

$$\text{Lamini} = (\text{jù jan} + \text{jù surun}) \times 2$$

$$\text{Lamini tlae} = \text{jù jan} + \text{jù surun}$$

$$\text{Kènè hakè} = \text{jù jan} \times \text{jù surun}$$

$$\text{jù jan} = \text{kènè hakè} : \text{jù surun}$$

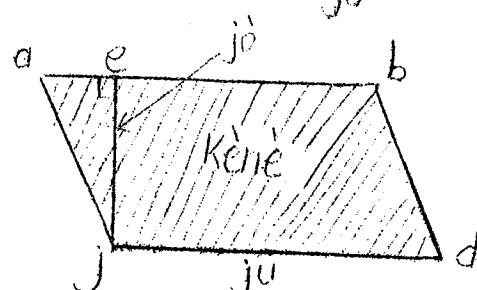
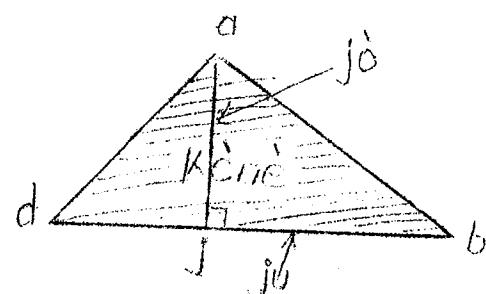
$$\text{jù surun} = \text{kènè hakè} : \text{jù jan}$$

3. Kèrè saba

$$\text{kènè hakè} : \frac{\text{ju} \times \text{jù}}{2}$$

$$\text{Ju} = \frac{\text{kènè hakè} \times 2}{\text{jù}}$$

$$\text{jù} = \frac{\text{kènè hakè} \times 2}{\text{Ju}}$$

4. Naani bènbali

$$\text{Kènè hakè} = \text{ju} \times \text{jù}$$

$$\text{ju} = \frac{\text{kènè hakè}}{\text{jù}}$$

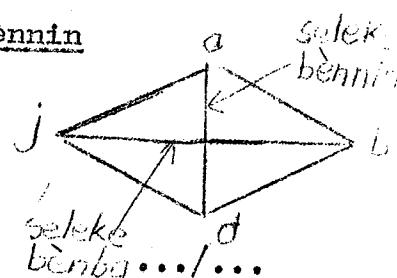
$$\text{jù} = \frac{\text{kènè hakè}}{\text{Ju}}$$

5. Naani kenyè

$$\text{Kènè hakè} = \frac{\text{Seleke bènba} \times \text{Seleke bènnin}}{2}$$

$$\text{Seleke bènba} = \frac{\text{kènè hakè} \times 2}{\text{Seleke bènnin}}$$

$$\text{Seleke bènnin} = \frac{\text{kènè hakè} \times 2}{\text{Seleke bènba}}$$

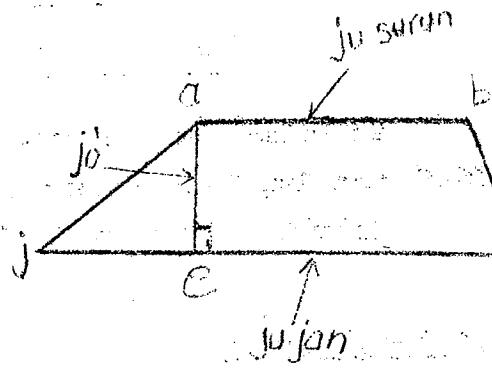

6. Naani fla bènballi

$$\text{kènè hakè} = \underline{\text{juw kafolen}} \times \underline{\text{jù}}$$

$$\text{Juw kafolen} = \underline{\text{kènè hakè}} \times \underline{2}$$

$$\text{jù} = \frac{\text{kènè hakè} \times 2}{\text{juw kafolen}}$$

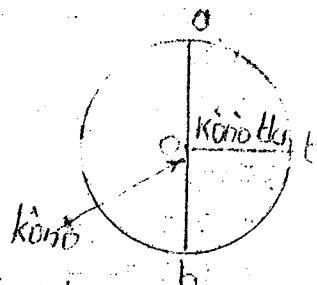

7. Koori

$$\text{Lamini} = \text{kònà} \times 3,14$$

$$\text{kònà} = \text{lamini} : 3,14$$

$$\text{kènè hakè} = \text{kònà tla} \times \text{kònà tla} \times 3,14$$

Mamadu L. Kanute.

(bènba kan dungew)

NYENA JE JATE

Ni garankè b'a fè ka bagan dà golo k'a mago nyè minèn ye, f'a ka golo in tigè-tigè de, ka sùrù ka tigè ninun kala nyàgùn na.

Jate nyini A ka kan ka golo in tigè cogo di min b'a to a b'a ka minèn in dila, ka sàrù kala sira ma caya.

Nin jate nyini in n'a nyàgùnnaw de ye nyèna jè jate nafama caman bange.

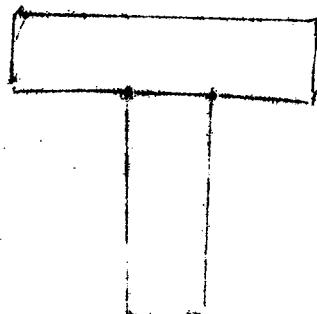
Nin tlón in kùnù :

- an bè nyègèn dilen dà de tigè-tigè, ka sùrù ka tigèw nàrà nyàgùn na ka nyègèn suguya wèrè bange.
- An bè nyègèn caman nàrà nyàgùn na, ka nyègèn sugandilen dà bange.

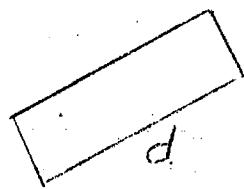
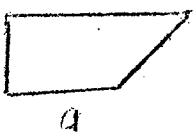
1 - SEYIDU JANYI KA NYENA JE

SIGINI T

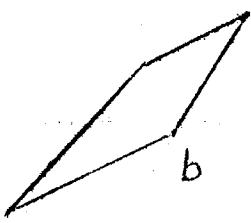
An ka nin nyègènw nàrà nyàgùn na ka sigini T bange :

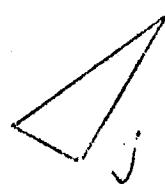
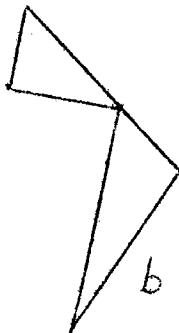
(1)

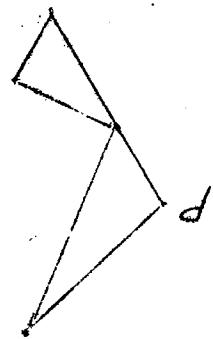
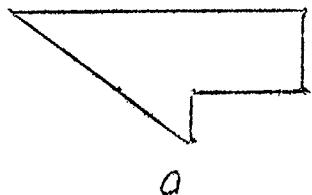
(2)

(3)

(4)

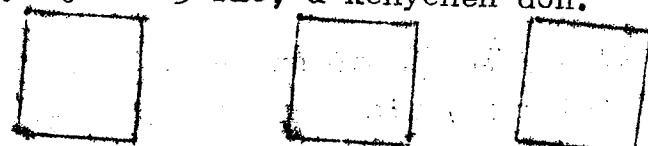

2 - ABU WETA KA JATE NYINI

Abu Wefa ye Pèrsi sanna dànnna de ye; a tun sigilen bë Bagdad san kèmè 10 nan waati la.

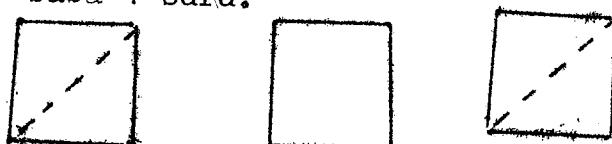
Abu Wefa ye tigè 9 bù naani kènyè jùlen 3 la,
ka sùrù ka tigè 9 ninun lajè ka naani kènyè jùlen
kelen sùrù.

Naani kènyè jùlen 3 flè, u kènyènen don.

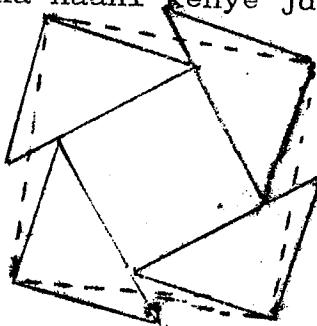

An k'u tigè cogo la, min b'a to tigèw bë lajè ka kè naani kènyè kelen ye.

A cogo flè: An ka naani kènyè jùlen fla tigè u seleke bèn fè ;
an bë kèrè saba 4 sùrù.

O kèrè saba 4 ninun bë kè ka naani kènyè jùlen laban lamini nin cogo in na.

N'i ye nyègèn laban in tigè ci-ciw fè, i bë naani kènyè jùlen sùrù.

3 - WAANE

Dudènè ye nyèna jè jate kanubaa dà ye.

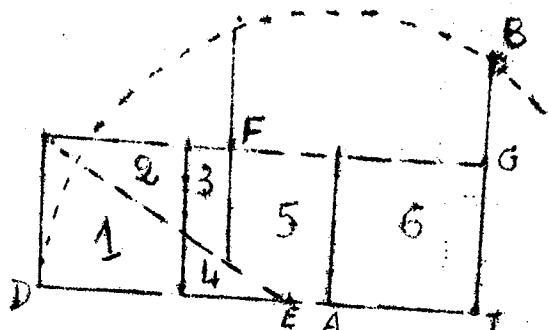
A ye fèerè nùgàn sàrà Abu Wefa ka jate nyini na.

A sera k'a kè ni tigè 6 dàràù ye.

Hali bi mágà si ma se k'a kè ni tigèw ye min ka dàgàn ni 6 ye.

A ka fèerè flè

Naani kènyè jàlen 3 in da nyàgàn kàrà. I ka sàrà ka koori nyègèn min cèmancè ye tomi A ye, n'a kàrà tla ye AD ye.

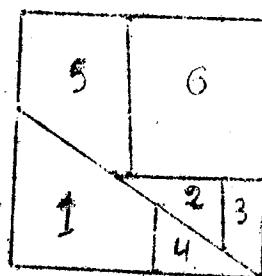

Nin kunna foniw

Bj = DE = FG

b'i dèmè ka tomi E ni F sàrà

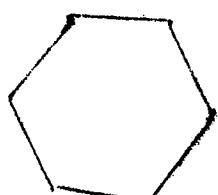
N'i ye tigè 6 ninun lajè nin cogò in na.

4 - MISALI FLA WERE FLE

Misali 1

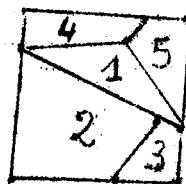
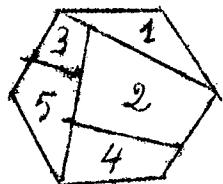
Kèrè wàorà dà flè

An k'a tigè-tigè ka sàrà ka tigèw nàrà nyàgàn na, min b'a to, an bè naani kènyè jàlen dà sàrà

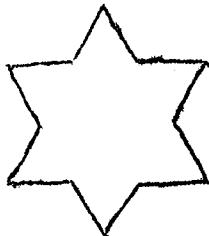
Kanada nyinini këla dù, ko Mari Lindgiren, ye fèerè nyumanba sùrà: a ye jate nyini in jaabi ni tigè 5 ye.

A ka fèerè sùràlen flè nin ye.

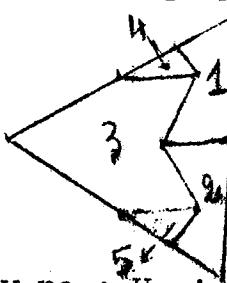
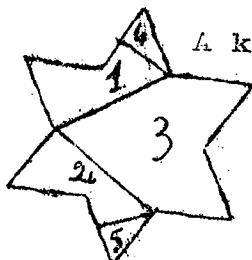
Misali 2

Dolo bolo wàorù dù flè

An k'a tigè-tigè ka sùrà ka tigèw nàrà nyàgàn na ka saba kènyè kelen sùrà.

Hari Lindgiren kelen in ye jate nyini in jaabi ni tigè 5 ye.

Kùlùsi Fèerè kérènkérènnen tè ni jate nyiniw na ; U sigilen te jate kalan sariya si kan. O de ko sùn, bèe bè se ka jate nyini ninun kè, hali n'i ka dùnniya mà̄bon jate kalan na. Nyèna jè ninun tè fosi ye timinan diya baara kà.

A kùlùsira ko mùgà minun sera ka jate nyini ninun jaabi ka nyè, olu tè jate kalan dònnabaw ye.

5 - Waanèbaw ka jaabi sùràlenw 1968 san na

Tarabu in kùnà, da min bè sira dalen ni sira jùlen bèn yùrà la, o ye tigè hakè de ye min ka kan ka bà nyègèn kelen na, valasa, tigèw mana nàrà nyàgèn na, nyègèn dà in bè bangé.

Misali

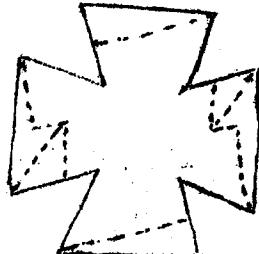
Saba kènyè (sira jùlen) ani naani kènyè jùlen (sira dalen) bèn yùrà la, 4 sèbènne nàrà nyàgèn na, nyègèn dà in bè bangé.

- tigè 4 bè se ka bù naani kènyè jùlen na, ka saba kènyè bange.
- tigè 4 bè se ka bù saba kènyè fana na, ka naani kènyè jùlen bange.

Naani kenyè jolen		4					
kèrè duuru		6	6				
kèrè wàorà		5	5	7			
kanan		5	4	7	7		
kanan jan		5	5	8	6	7	
kananba		7		14	9		
Dolo bolo wàcrà		5	5	8	7	8	9
Saba kenyè							
Naani kenyè jolen							
kèrè duuru							
kèrè wàorà							
Kanan							
Kanan jan							
Kananba							

DEGELI

kananba dù n'a tigè siraw flè nin ye

Nyègèn in tigè-tigè, i ka sàrù ka tigè 7 ninun nàrà nyùgùn na min b'a to, i bè naani kènyè jùlen kelen sàrù

M.-L. KANUTE
(Bénioka kon dungew)

N O O R O M I N E

Da nyè ko (terminologie)

Nòorà minè : éclipse

Kalo nòorà minè : éclipse de Lune.

Kalo minè suma : éclipse partielle de Lune.

Kalo minè dibi : éclipse totale de Lune.

The nòorà minè : éclipse de soleil.

The minè suma : éclipse partielle de Soleil.

The minè dibi : éclipse totale de Soleil.

The minè cèma dibi : éclipse annulaire.

Ncàn : cône.

Ncàn suma : cône de pénombre.

Ncàn dibi : cône d'ombre.

Bèn kun tlenna : Ligne des noeuds.

Sanna dàn : astronomie.

Sanna dànnna : astronome.

Bangu dàn : physique

Basi dàn : chimie

Jate dàn : mathématique

Jamana dàn : géographie

Si : atome

Kurannan : électron

kènè : champ

fura : période

sen nyè : fréquence

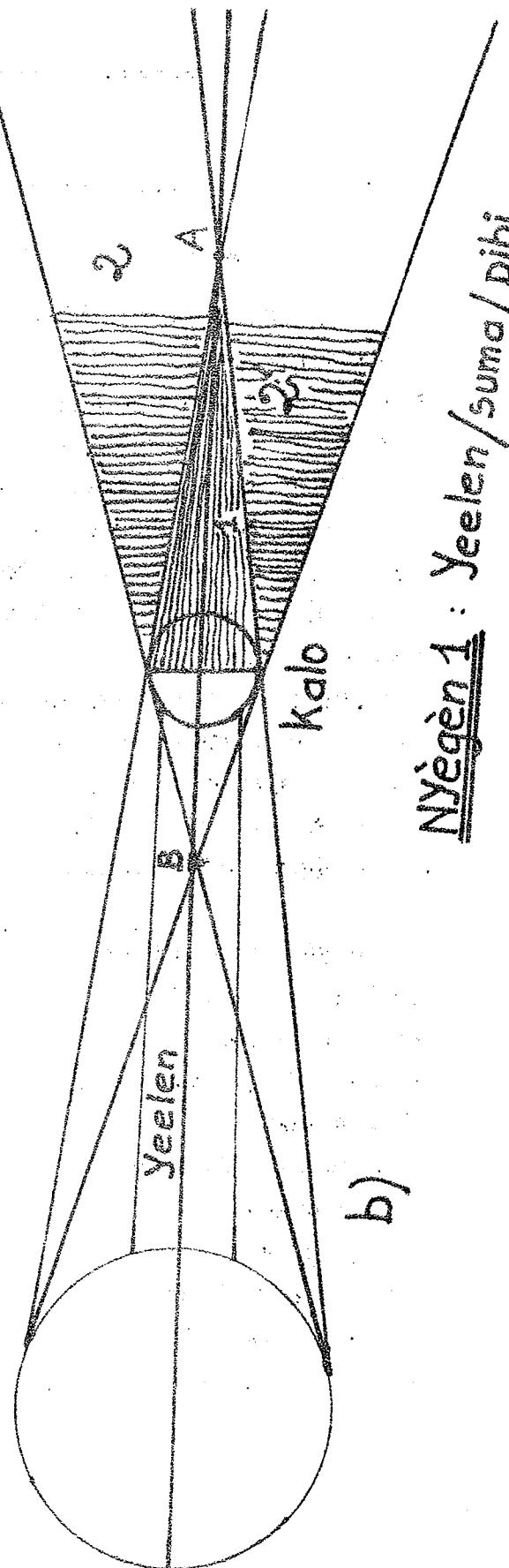
kun da : amplitude

.....

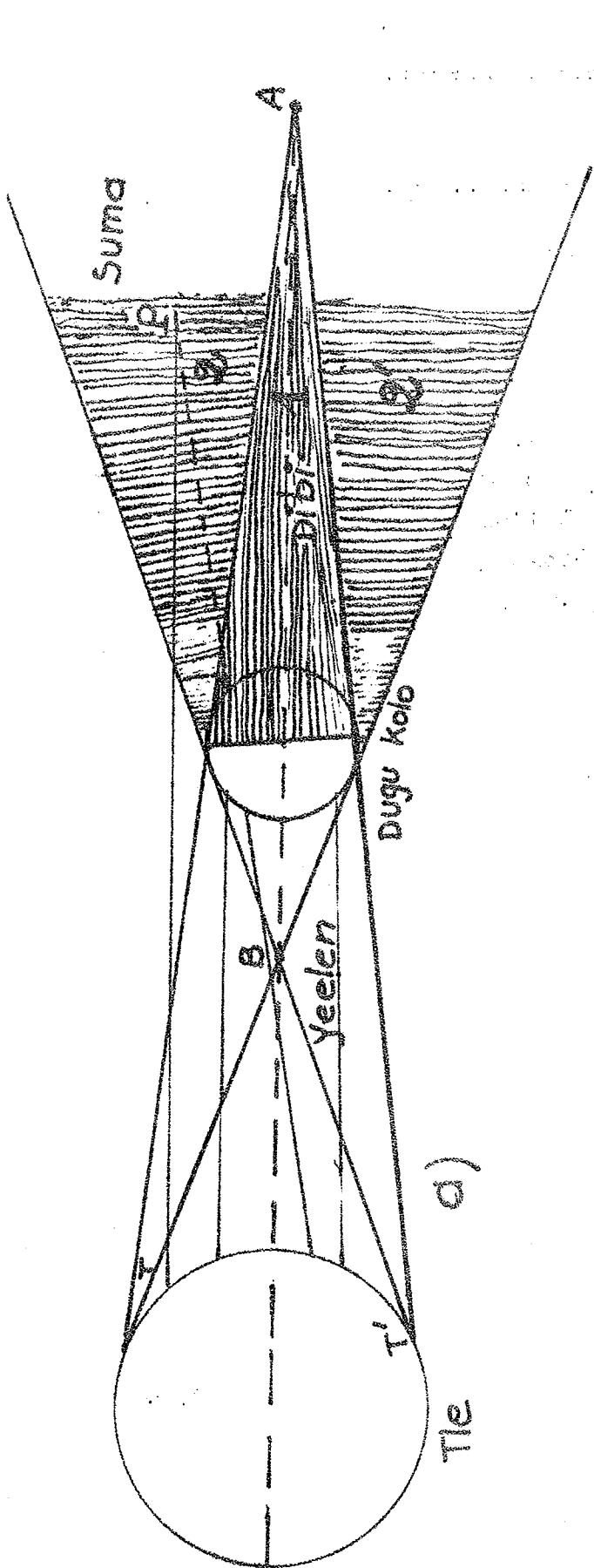
.../...

Nyègèn 1 : Yeelen / suma / dibi

b)

a)

Kalo nàorà minè, sango tle dibi ye da kabanna ko ye jyèn na. Baganw ni fòlà màgàw fè, siran fèn don, hali bi maa dòw fè yèrè ; nka sanna dònaw ka donba dan don. Foy tè kè jyèn in na ni kun ni daluya t'a la. Nàorà minè, kun b'a la, sarati b'a la ; sabu bënsenma tè sapa de b'a la, tuma b'a la. N'a y'a sùrù a ka kùlùsili ser'a ma, kalo nàorà minè tè kè abada fo kalo jè koori da fa tuma. Tle nàorà minè fana tè kè abada fo kalo donnен dibi la fasay, tle danma dà sani kalo kura jàli cè. Nàorà minè bè kè nin tuma fla dòrùn pe de la, anw Dugu kolo kan maaw fè. Nk'a tè kè kalo jè koori da fa ni kalo dibi bée la. Mun na ?

Dànni kèlaw ye faamuya kérènkérènnen wulibali sùrù nàorà minè ko sira tègè bée lajèlen na, sabu u bë se k'a jate nyè sigi ka kùn san kèmè caman nyè. An bë na don nàorà minè cogoya n'a daluya nyè na dàonin ka faamuya sùrù a ko la, ka miiri shu dà bà sen kàrà.

1/ Yelen/Suma/Dibi

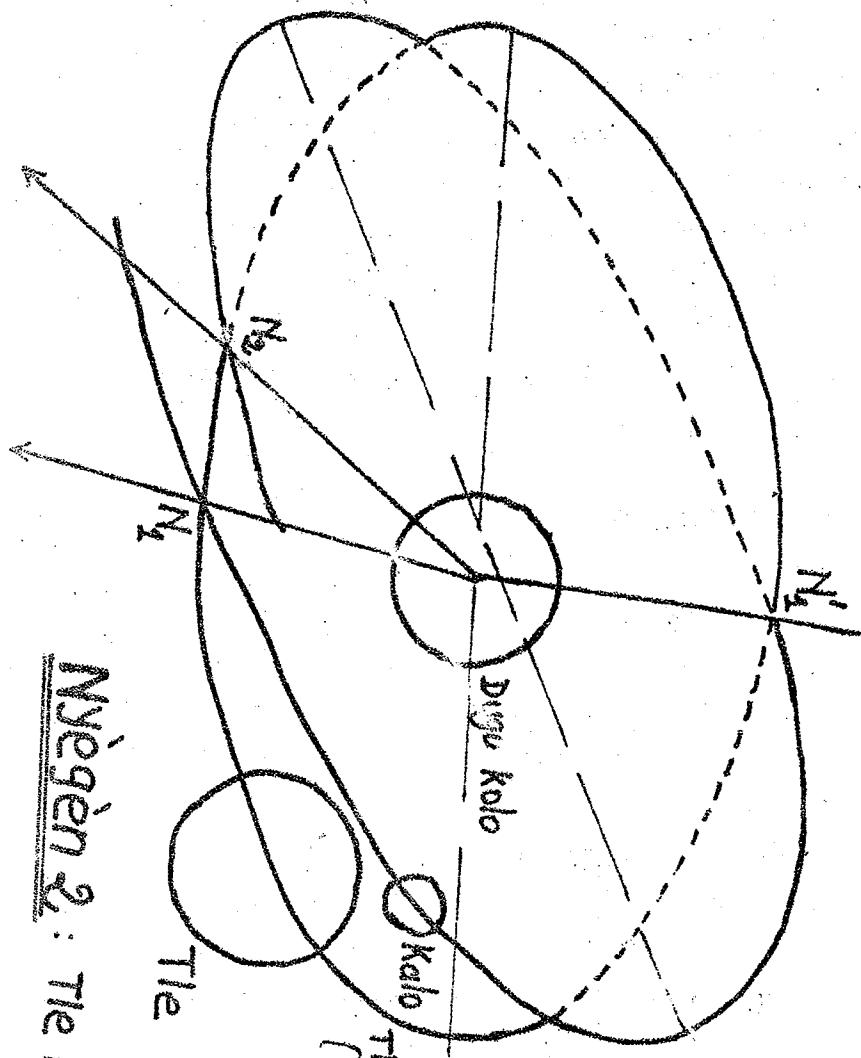
Bée b'a dàn Tle ye yelenma ye, -mashiba tasuma yèrè de don, a funteni n'a yelen ye hadada ye. Nka Dugu kolo dama yelen tè yen. Kalo ni Sanna dugu kolow bë ten. Yelenmaw tè. Kalo nàorà t'a yèrè yelen ye, Tle yelen min bë sig'a kan, n'an b'o ye, a nàorà tè dà wèrè ye o kù. O de kosàn, a bë yèlèma an nyè kàrà, kàtunu an na yèrè, n'a dibima yàrà bée sinnen don an na. N'a danma yelen kun bë, o kun tè kè ; an tun n'a yelenma ye dono don i ko Tle.

Bée b'a dàn ni fèn b'i ni yelenma cè, (i n'a fù Tle), a dibi, wal'a suma bë da i kan. Dugu jè tè dà wèrè ye ni Tle yelen bùr'an na. Shu fana tè dà wèrè ye, an bë Dugu kolo dibi min na kù. Dugu kolo ni kalo fan min sinnen bë Tle ma, o bë jè, u fan dà bë dibi la, (shu). Nka dugu kolo, Kalo fan min kù donnен don Tle ma, o bée dibilen tè ka kènyè. Yàrà dà ye suma ye, dibi wàlùkù (2,2!). Yàrà dà ye dibi fin ye (I,I'). O suma ni dibima yàrà minun bë Dugu kolo, wali kalo nù fè bada, u dan faralen don nyègèn L in cogo la.

Nyègèn 1 kun kan

Yàrà (1) ni (1!) ye dibi ye ; a ncànma don, k'a kun kè A ye. Tle yelen shi tè se yen yàrà (2) ni (2) ye suma ye (dibi wàlùkù), a fana ncànma don k'a kun kè B ye. Tle yelen juru dàw bë se yen, i n'a fù TP ; dàw

.../...

Kalo tao sira
(Kalo 1 kònò)

Tie tao sira
(san 1 kònò)

Nyègèn 2: Tie nikolo tao sira!

tè se yen, i n'a fà TIP (Dugu kolo, kalo b'u bali ka se yen).

2/ Kalo ni Tie taa siraw lahala :

An y'a fù ka tèmè (Sankore 3nan" kùnd) ko Dugu kolo bè munu-munu a yèrè kan, w'a bè munu-munu Tie da fè ka foori. Kalo fana bè munu-munu a yèrè kan ka Dugu kolo lamini ka foori, o sanya bè bén kalo kelen nyàgùn ma.

Tie ni kalo ni Dugu kolo bée kulukutuma don, i n'a fù ntola. An bée bée Tie munu-munutù ye an nyè kàrà Dugu kolo da fè, o tè dà wòrè ye ye nyèna kù. O ye nyènna sira tègè la, Tie ni kalo taa sira tè kelen ye. U ni Dugu kolo furancè fana tè surunya ka kenyè. Dugu kolo ni Tie furancè tè da kelen na, a kenyèman bée taa bam. 150.000.000 la ; ka sùrù a ni kalo furancè kenyèman ye bam. 386.000 nyàgùn ye. Tie ni kalo ye nyènna taa sira fla tè walan kelen ka, fo walán-fla minun birilen bée nywan kun nà k'a seleke kè 5° (tigè 5) nyàgùn ye. Kalo munu ko kelen-o kelen, walán fla bén kun tlenna ye DN1. DN1,

3/ Kalo ndorù minè

Kalo ndorù minè bée kè a munu-munutù a taa sira fè, n'a donna dugu kolo suma, wal'a dibi la. N'o bée kè, o b'a sùrù Tie ni Kalo tè yàrà kun tlenna ka surun bén kun tlenna DN1 la, wal'a bée bén a ma còri. O b'a sùrù Dugu kolo bée Tie ni kalo cè. (o kàrà ye kè Tie bée Dugu kolo nin fan fè, ka kalo to fan dù fè) Nyègèn 3nan'o yira. (bù nyè 4 na)

Nyègèn 3-nan kun kan

An ka kalo jà yàrà dama dèw ta a taa sira kan Dugu kolo da fla. Ni kalo bée nin taa sira sugu fè. (SL) :

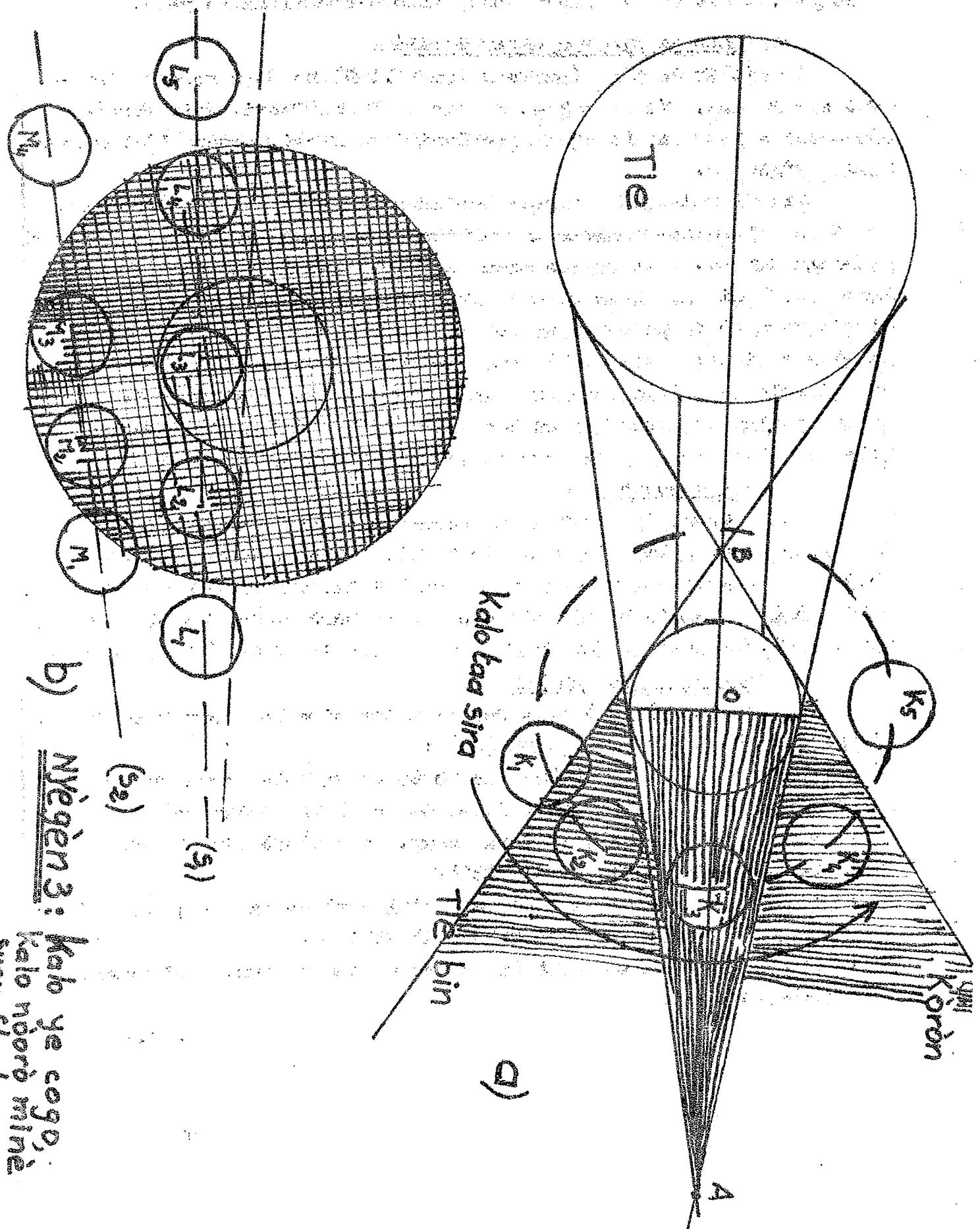
K1 : kalo ndorù minè da minèna : a kàrà-fè da wolo donna suma na, k'a tie bin fan fèla fanba jèlen to (o bée Tie yelen na)

K2 : Kalo donna Dugu kolo suma na fasay. Kalo ndorù minè bée sen na, nka kalo minè suma dàrà de don fàlù.

K3 : Sisan kùni kalo donna Dugu kolo dibi yèrè de la pew ; o la, kalo nyè bée fin dibi fè. O ye kalo minè dibi ye.

K4 : kalo bùra Dugu kolo dibi la ka don a suma na tun. A ni ncòn suma tènkunnen don.

.../...

Nyéqén 3: Kalo Ye cogo,
 Kalo nörö miné
 sugu fia / a

K5 : Kalo bùra Dugu kolo suma na pew ka bla Tie yelen na, kalo jè don.
Nàorù minè-banna.

Kalo cogoya bè kè nin ye ka bèn jà yàrù duuru ninun ma nyègèn 3
nan b) cogo la (S1).

Kalo taa sira bè se-ka tèmè ncàn dibi kèrè fè ka sùrù a n'a tigè.
n'a bè (S2) n'a nyawanna sira fè.

Tuma dòw yèrè, kalo bè fo ncàn suma na ka tèmè ka sùrù suma n'a
da tugu pew. O shi kalo nàorù minè tè lasaa ko sèbè a yebaaw fè.

Nyègèn 3 nan b) b'a jira fana ko kalo nàorù minè kun taa waati
janya tè da kelen na. Ni kalo tèmè sira ka surun ncòn dibi cèmancè
I la, kalo nàorù minè kun taa waati ka jan ka tèmè sira tòw-kan. O
cogo la, kalo nàorù minè kun taa waati ka jan ka tèmè sira tòw-kan. O
cogo la, sira S1 kun taa waati ka jan ni (S2) ta ye. kalo nàorù minè
kuuru kun taa waati bè se waati 6 la. Wa Dugu kolo fan min bè shu la,
o mègùw bè se ka kalo nàorù minè in ye.

4/ Tie nàorù minè :

Tie nàorù minè bè kè, kalo munu-munutò taa sira fè, n'a nanc
banamini Tie ni Dugu kolo cè k'a suma, wal'a dibi da-o kan. N'o-bè
kè, o b'a sùrù Tie ni kalo tèmè yàerù kun tlenna ka surun bèn kun
tlenna DN1 la, wal'a bè bèn a ma cùyi.

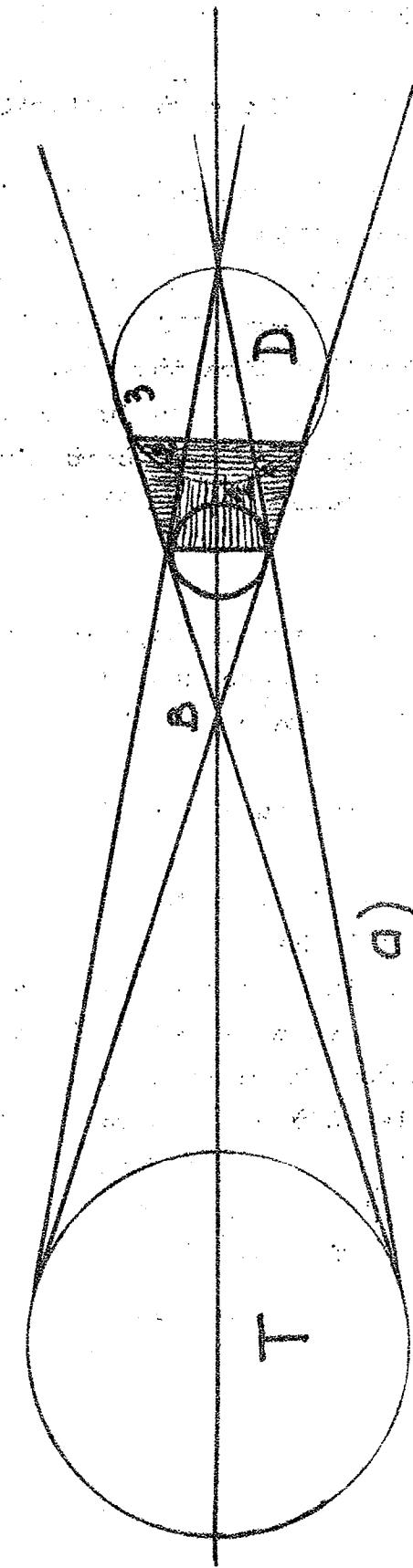
An bè se k'o cogoya sugu fla jira nyègèn 4nan fè ; Ani Tie
ye cogo. (bè nyè 6 ni 7 la.)

A bè kè Dugu kolo tè kalo ncòn dibi cè tigè, fo ka tèmè a nàorù
fè ncòn suma na, o la, Tie minè suma dàrùn de bè kè.

Tie minè dibi ni Tie minè cèma dibi kèli Dugu kolo yàrù ke-
len, a ka dàgùn ncùnyi, a bè k'a san kèmè dama dà kè san'a bè bang
o yàrù kelen yèrè la ko kura. Tie minè suma kòni kè a ka ca, sabu
kalo ncòn suma min bè da Dugu kolo kan, a b'a yàrù caman sùrù. A bè
taa fo bam. 7.000 la (k'a t'a ni Tie minè dibi dan cè, fo ka taa
kènyèkan fè, wali-woro dugu fè). Tie minè dibi tè mèn, a tè tèmè saye
7 ni tla kan ; Tie minè suma kòni bè se ka waati 3 kè.

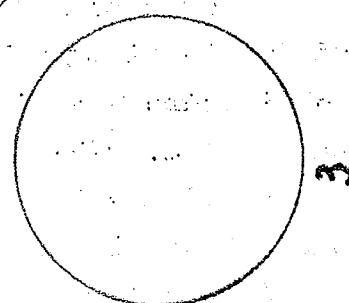
.../...

Niègen 4/A : Tie nòorò minè

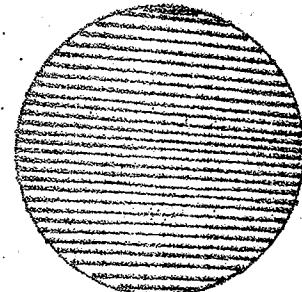

3. Tie bè
2. Tie minè suma bè
- 1 - Tie minè dibi bè
(Tie bè è bè dibi)

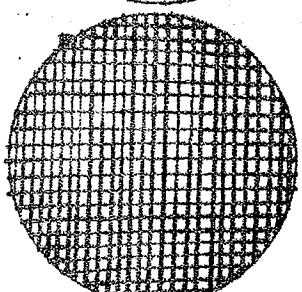
b)

3

2

1

d) Tie ye cogo

5/ Ndoro minè sigi :

Lawale, dànni kèlaw y'a kàlùsi ko ndorù minè bë to ka kè sòn sanya dan tigèlen kùnd. An ka bi tle sanna dànnaw y'a jate-kèrèkèrènka bòn san 18 ni tle 11 nyùgùn ma. O kùrd ye ko nòorù minè sugu bëe dù bë segi ka bane o tuma kònè tuma kùnd Dugu kolo yàrd dù ia. O san 18 ni tle 111 kùnd, minè 84 yirika bë se ka bane Dugu kolo kan.

Nin kùrd fà in tè jate shu minè ye. Dànni kèlaw ye minè minun jate woloma, a-bëe bàri'a sira fè cèyi. An yèrèw bàra a dòw kala ma. Minun kèra, ani minun bë na bane Farafinna kun na o dòw flè :

kalo ndorù minè dòw (farafinna)

San	Kalo don	ndorù minè tan ni fla waati	sugu kùn taa waati (san)	A kùn taa kuuru waati kafolen
1963	12 Nan 30	w.11	s. 10	107 84 107 w.4 s.58
1964	6 nan 25	w. 1	s. 10	110 98 110 w.5 s.18
	7 nan 19	w. 2	s. 40	104 64 104 w.4 s.32
1975	5 nan 25	w. 5	s. 50	109 90 109 w.5 s.08
	11 nan 18	w.22	s. 20	103 46 102 w.4 s.10
1976	5 nan 13	w.19	s. 50	86 w.1 s.26
1978	9 nan 16	w.19	s. 00	107 82 107 w.4 s.56
1979	3 nan 13	w.21	s. 10	183 w.3 s.03

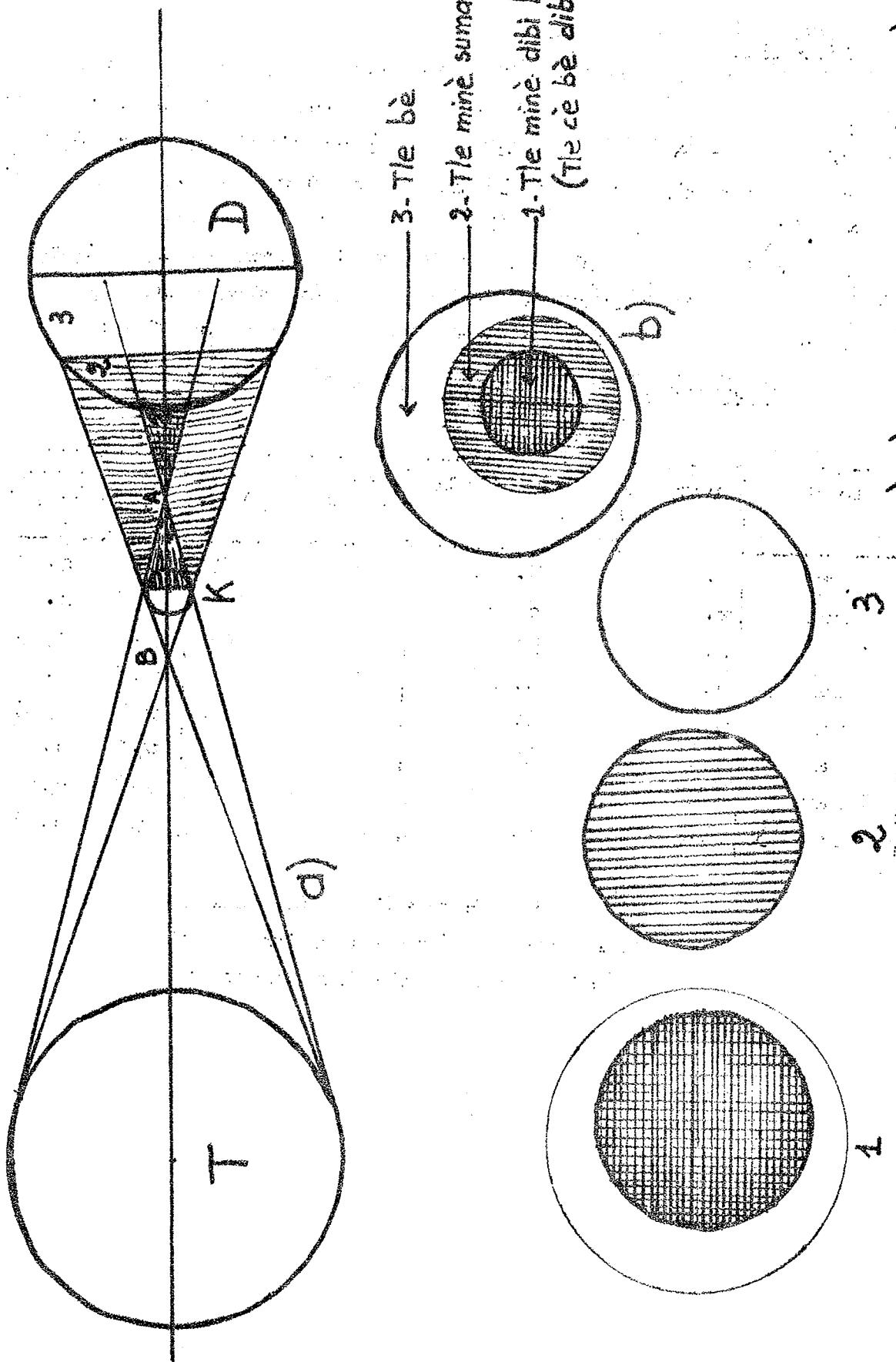
w. 11 s.10 = waati II ni sanya 10

s = kalo minè suma kùn taa waati

d = kalo minè dibi kùn taa waati

Nyegèn 4/B : Tle mòorò minè

d) Tle ye cogo

41
Tie nàorù minè dàw (Parafinna)

San	Kalo	don	A tan ni fla	A sugu
			waati	

1962	7 nan	31		Cd
1966	5 nan	20		Cd
1973	6 nan	30	w. LI	s. 39
1976	4 nan	29	w. 10	s. 19
	10 nan	23	w. 5	s. 10
1977	4 nan	18	w. 10	s. 36
1980	9 nan	16	w. 8	s. 51

Cd = Tie minè cèma dibi

D = Tie minè dibi

Laban :

bée ka kàn sumi k'a dùn dùnniya lakika de kàmèlén bë, w'a nafaba de b'an ye. Jyèn latigè taalan yèrè de don. Nàorù-minè-famuya minye nin-ye si san, hakili jaka bù don ; dùnniya jùnjòn na sira bée bë ten, a kun ye ka maa bù sufiya-n'a nyuman miiri shuw-la, ka jyèn ni maaya kow jan o jan famuya yiriwa ka t'a fè dùn-dònin, ka jyèn ni maaya ba yèlèma, ka jyèn latigè fusaya.

Bamananw nyuman na, sa foole tè kè sa ye, sa den dè bë k'a ye. Nkalon bë se ka labèn-k'a cè nyè k'a nyini k'a tintin mùgòw kun n'a nk'a mèn o mèn, o kòrà bë bù ; miiri shu fana bë ten, sabu mùgò tò to nyè yèlèbali ye. Miiri shu taai'an ye hakili shawn ni yèrè nègèm ye. Kisè foy kelen t'a la. Fùlo-mùgòw kun bë siran nàorù minè nyè kòlùkòlù tè, sango Tie minè dibi, k'a sababu kè-fèn shi-dùnbali cùnyi bée dù-ye. Wa-hali bi, dàw b'ia-ko minè sufiya ni miiri shu sira tò, ka sùrà dun kòlùsili-kèlaw ni sanna dùnnaw b'a jate nyè sigi ka bèn a don n'a waati ma cùyi.

Tie minè dibi min tèmèna Pari da fèla la 1912 kalo 4 nan tie 17 don, min bë na tèmè a da fèla la 2090 kalo 9 nan tie 23, ni 2160 kalo 6 nan tie 4 ani min tèmèna Pari yèrè fè 1406 ni 1724-san, sanna dùnnaw y'u jate minè ka kòm umnyè. 1912 kalo 4nan 17 Tie minè dibi min kèra, foy ma ye a kè waati n'a waati jatelen cè kòmi 4 dàròn pe kà !

.../...

Tie minè dibi min kèra an yèrè fè Farafinna yan, 1973 kalo 6nan tie 30 don, n'a dibi tèmèna Moritani, Cadi... yàrà dà-kun na, an bâr'o kala ma. (A kér'an-fè Bamako, ani yàrà tòw latle minè sumayo.) O dun ko fùra arajow fè san fia-santa don cè ? Ni sanna dànnaw-kun y'u ton daltuya ni jate shu kan o n'a nywanna ba kelen kun tè bà ciòn sira fè.

O b'a-jira ko dànni-kèiaw ka saluyaw, u ka famuya n'u ka jatew ye lègèsè ye ndorù-minè ko in kan, min-sabatilen-don-tigi-tigi. O kuma, ndorù minè ko in, siran fèn tè, "jièn wuli" taama shièn tè, nyagali ko dan de don.

Ndorù minè ko in mankutu ka bon cogo min, a nafa ka bon ten-sira caman na, sango famuya ni dànniya sira tègè la. Ale de y'a-sè-mèntiya maa ma ko Dugu kolo ni kalo bée kulukutuma don, ka kè sababu ye kalo bonya hakè n'a ni Dugu kolo furancè janya ka dàn ka sèmèntiya. A ye sanna fèn ko famuya caman naati ka dànniya caman wèrèw kérèkérèn

An ka d'a la, domniya ka nyi, a ka di ; maa-kunma bù n'a kunma wolo sira dà don. A bè maa bè sogoya la k'a ka maaya danba san kòrà ta. O de bè mágù-ni bagan cè. Dànniya dun ye fèn ye, fa so t'a la, kabila t'a la, bée dama ka kan a na, fo ni min y'i kù don a na k'i-kun fa shu la dè. Dànniya, kòlùsili don, kè wale don, jate-minè dor, nyinini don, sègèsègèli don, nyè dàn don... Miiri shu ni ko mayèlòwa kala don. O kuma, an ka sama dànniya-daluma fè, an kana to baganwà fusay'an ye.

M. DUKURE

(Bènba kan dungew).

LAKOLI

Claudius Caccon ka yala

(k'a sôrô "FAMILLE & DEVELOPPEMENT" lè nan na)

An ka feli bâ Abdulay M. Tarawele ye, ka tao ee "F&D"
nyà kulu bëa ma, olu minun y'an yamaruya an ka ni
sèbèn in ba yàlèma bamanan kan na.

Claudius Caccon de ya maana nyègèn in walebaa ye. A bâ
jè kulu min na n'a nyà mògoya bâ Paolo Freire bolo (o yala
demunina dònennenba ye), o kulu nyà sinnen bâ kalan ni jama
ladamu fèerè kuraw nyinimi da ma.

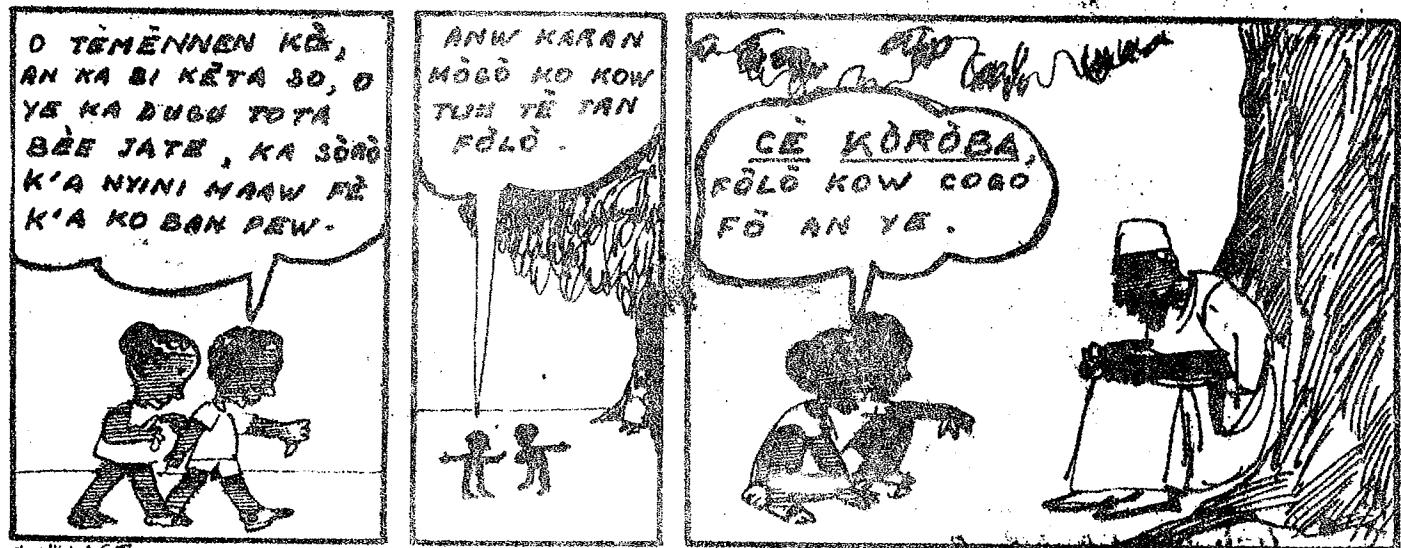
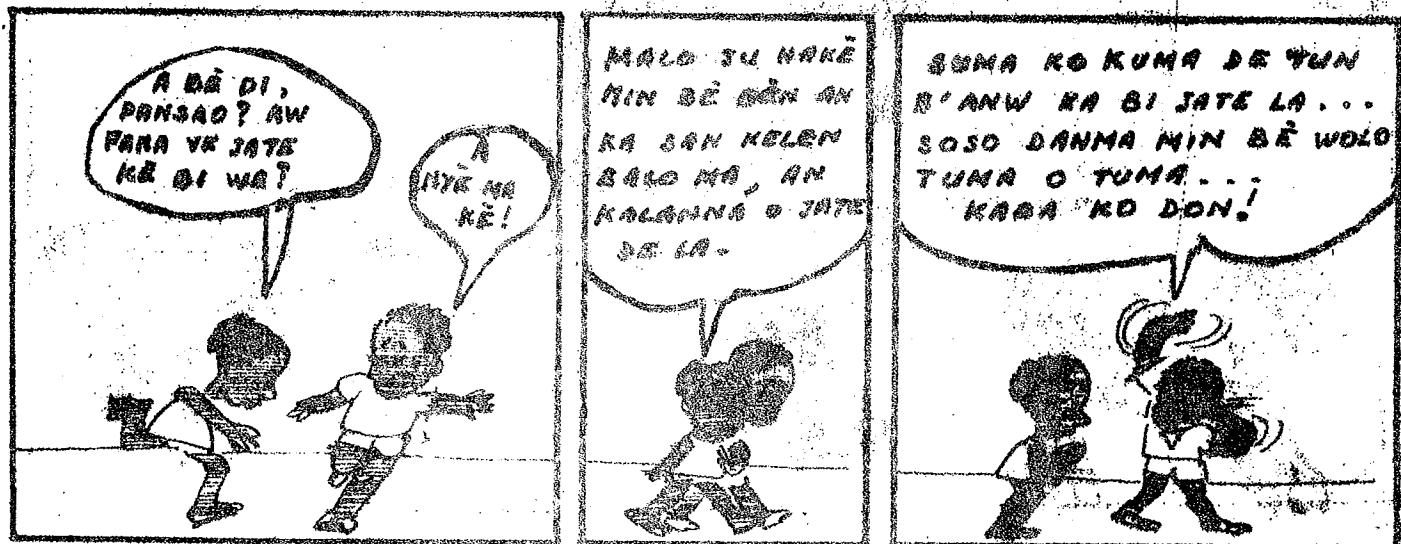
Maana nyègèn in lawulila Gine Bisao de han ma, o min
cè sirilen bâ kalan fèerd kura nyini na, min n'a ha jinyè
yàlèma miiriya bâ nyègèn ta.

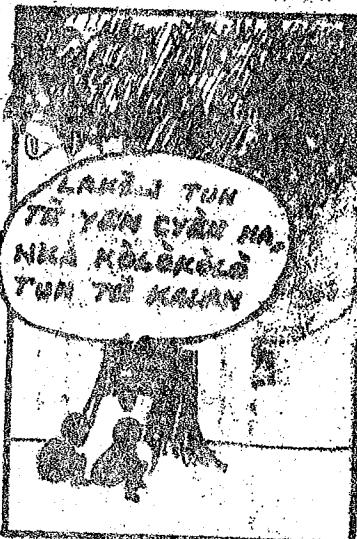
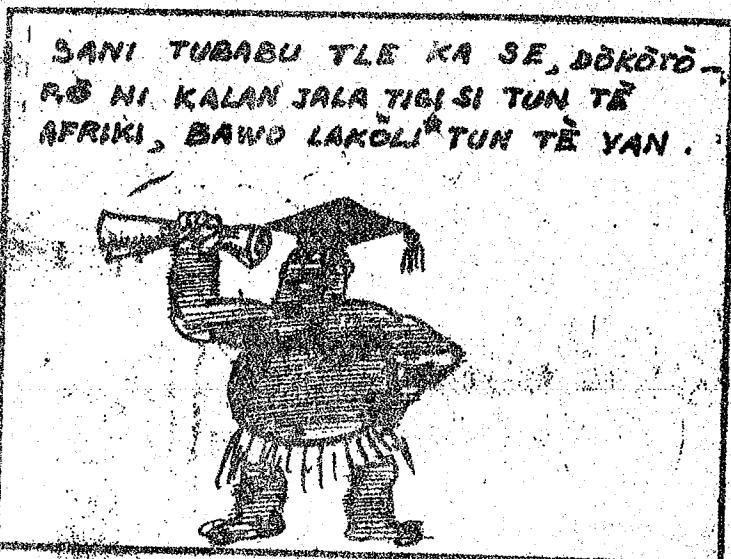
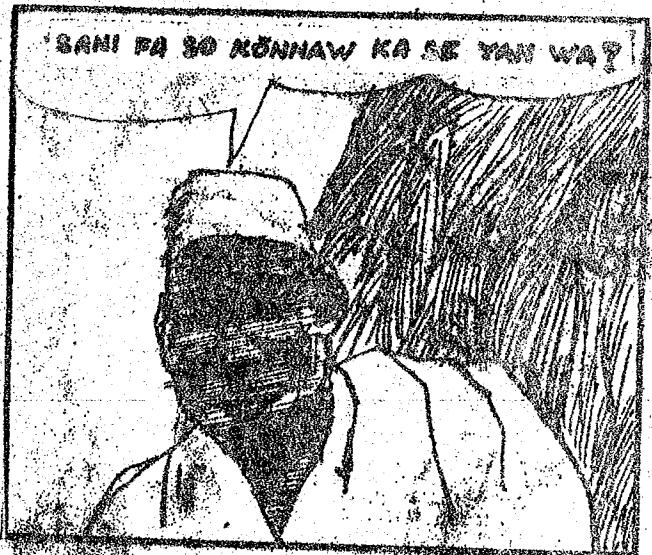
Nka maana in bâ walya minun lagosi, du hò san nahali bi
an ka jamana "hòrònyanen" kuraw kònò, borisa fèerè wèrè
si t'an bolo an marabaa hòròw ye minun jir'an na kò :
ka dònniya ni faamuya kumaniyè jama fanba ma.

Sèbèn nyà kulu.

jama

ny. a

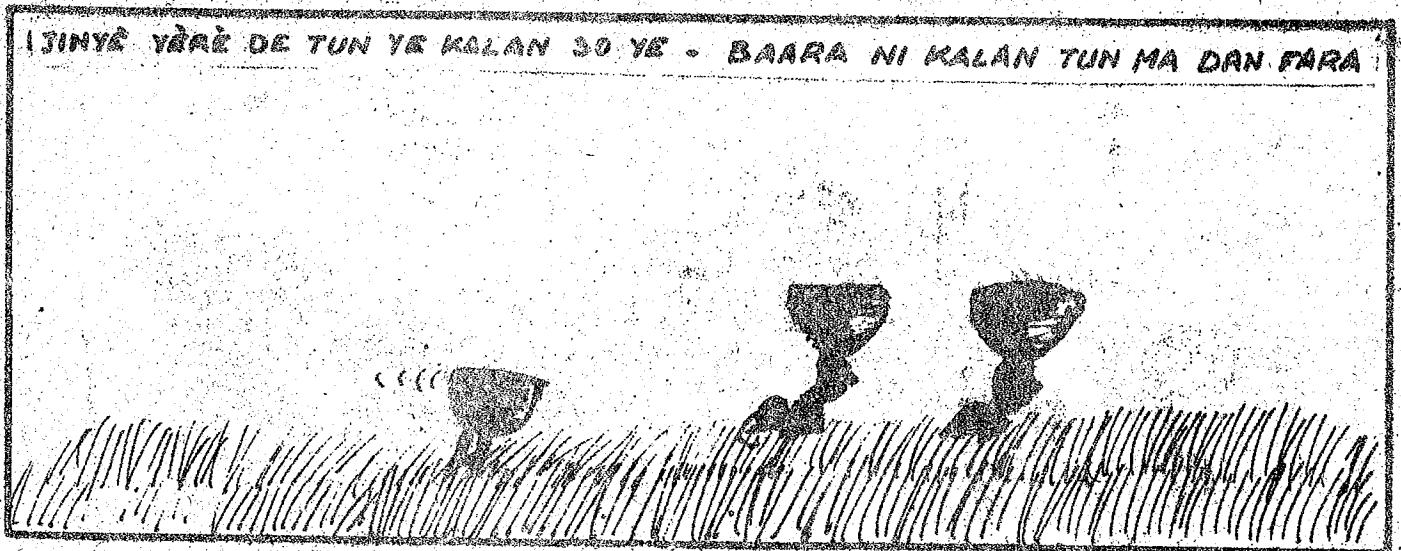
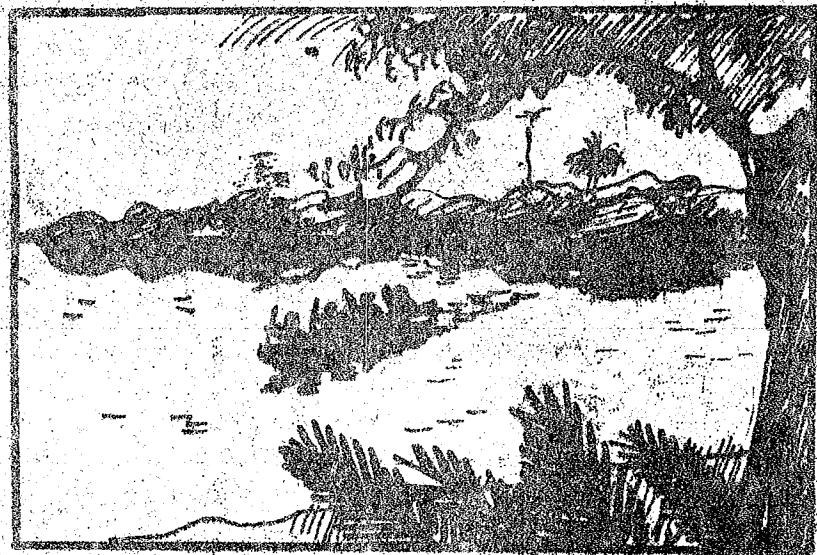

NANZARA KALAN 50

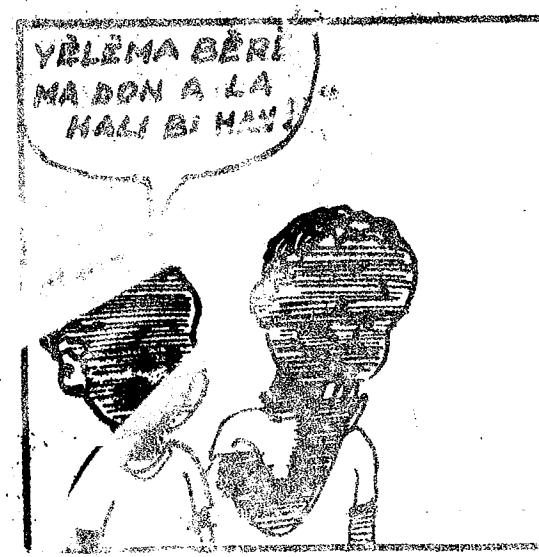
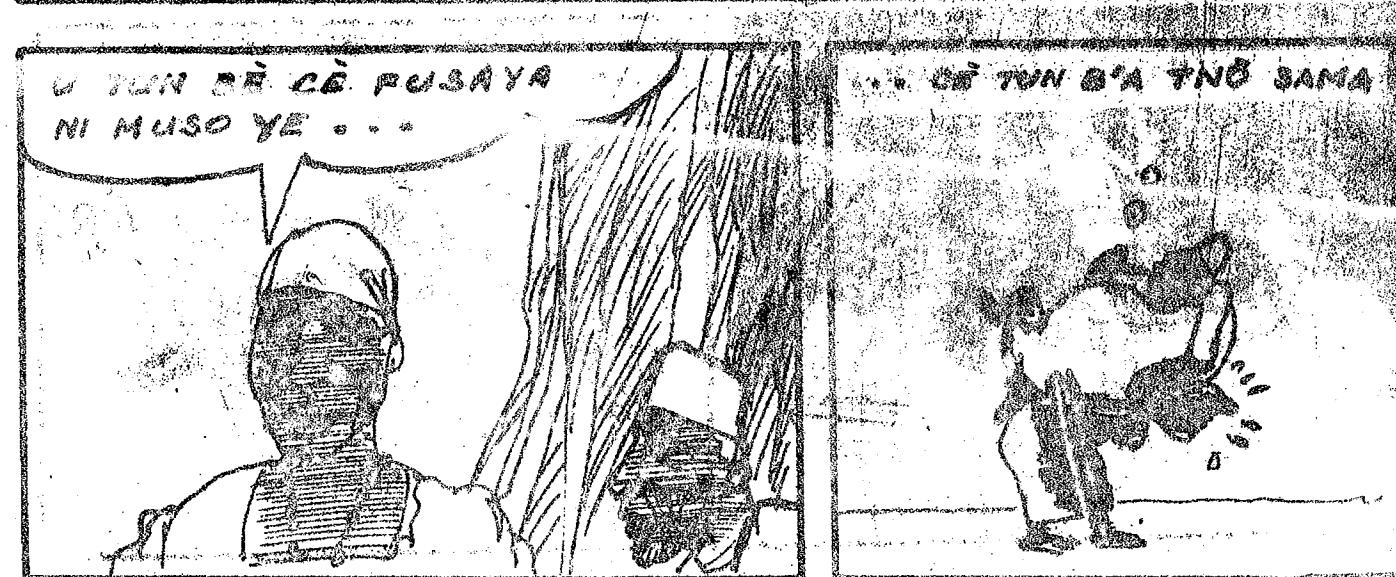
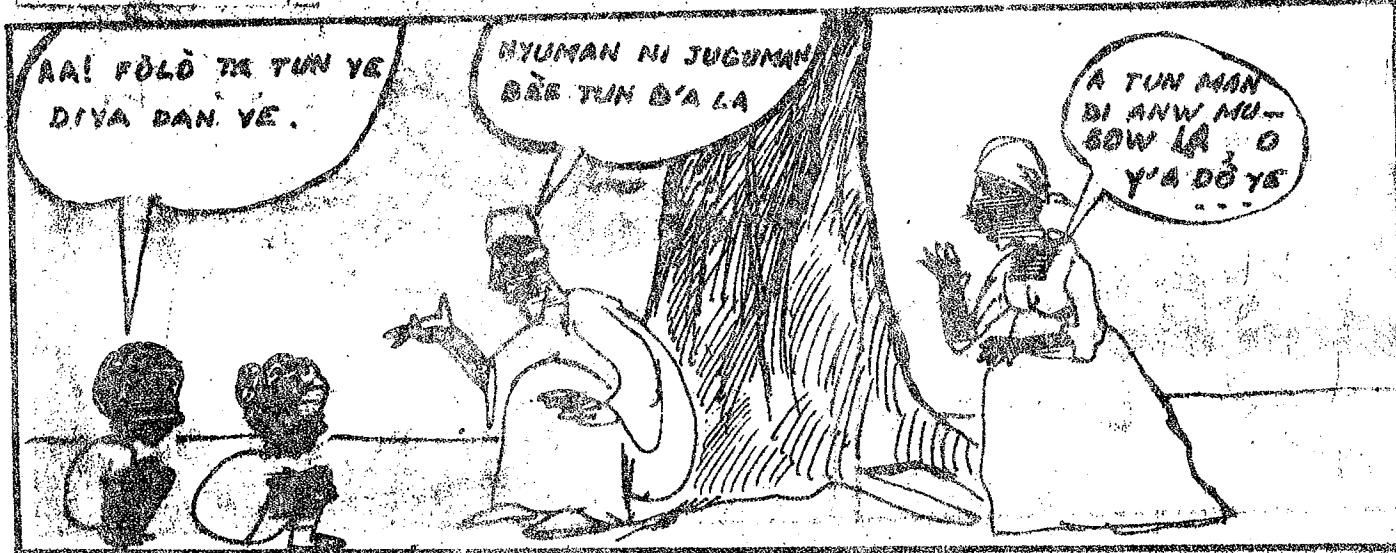
joma;

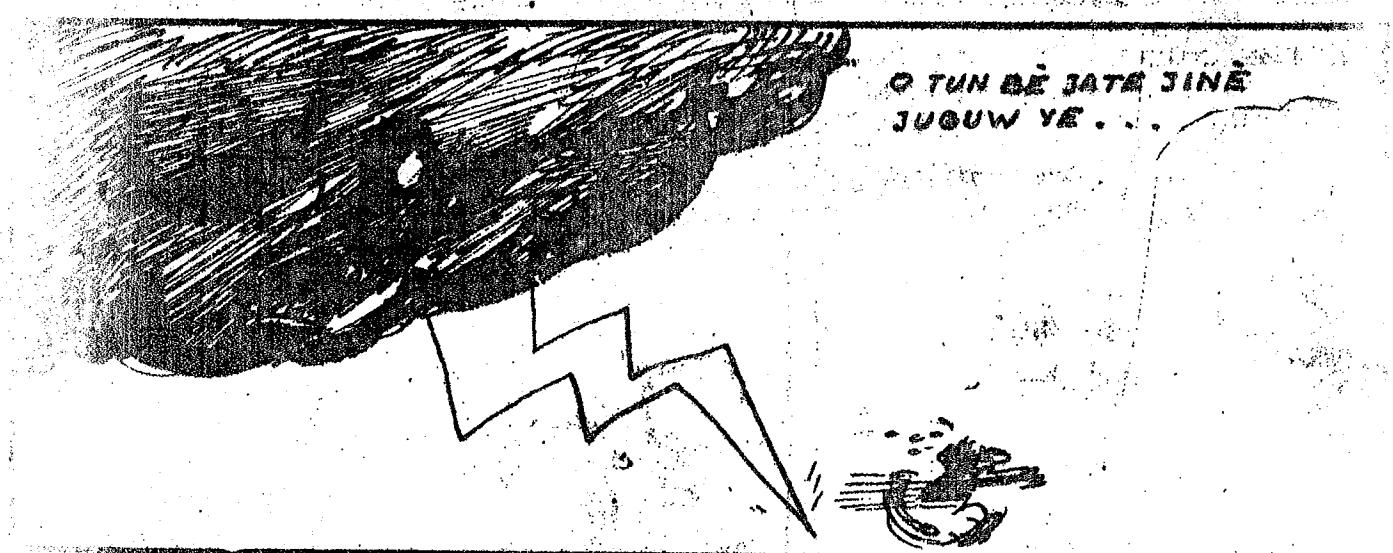
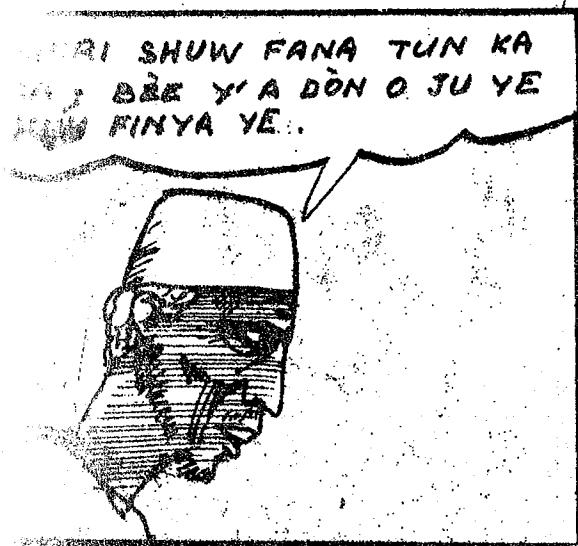
ny. 8

jam

ny.j

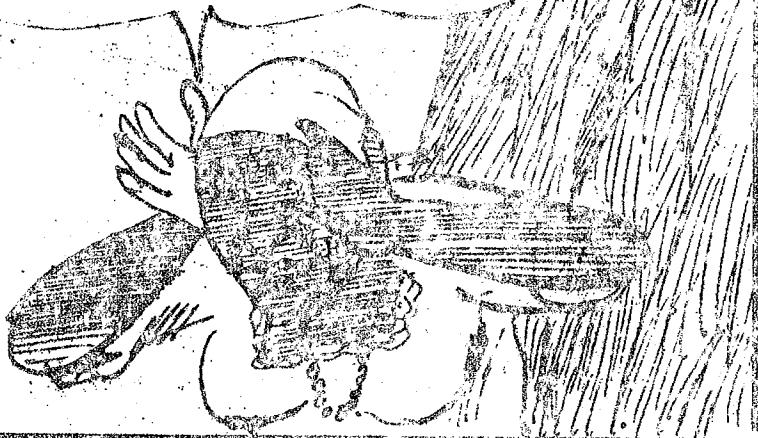

jama

ny. 1

KIBARU BÈRÈ TUN TE ZÔHO
DUGU KÔ KANNA KAN ...

TERIBU
KIRIBÈTE

TERIBU
KIRIBÈTE

O YUN ZÔ KO NYU
MAN VE, ZINA KO
BLON TUN ZÔ
KÔ ...

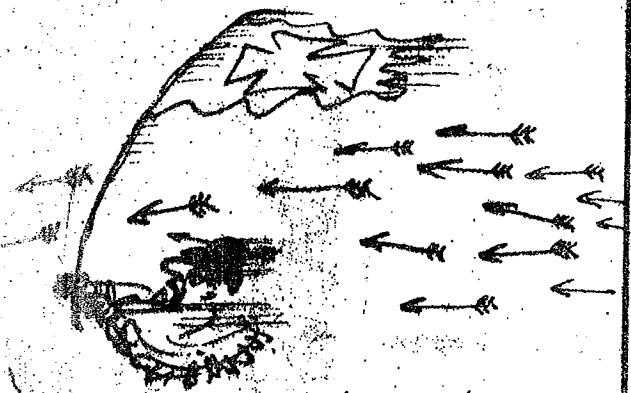
FA SO KÖNNAW
NALEN ...

I DUGAISI A KON I KO
DUGAISI

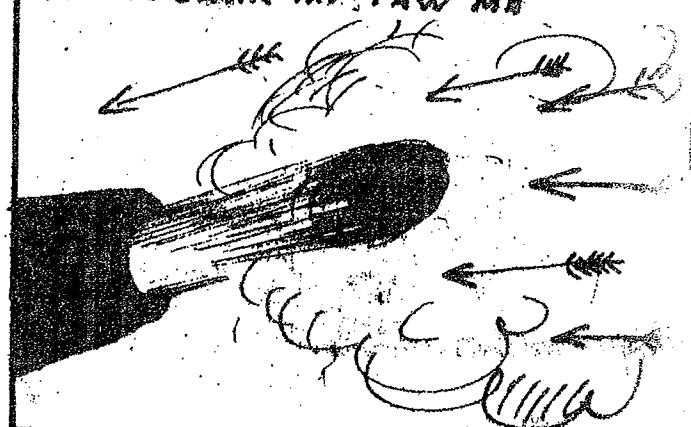
ama

ny.

AN DÈNBAW Y'U CÈ SIRI
U KAN MA ...

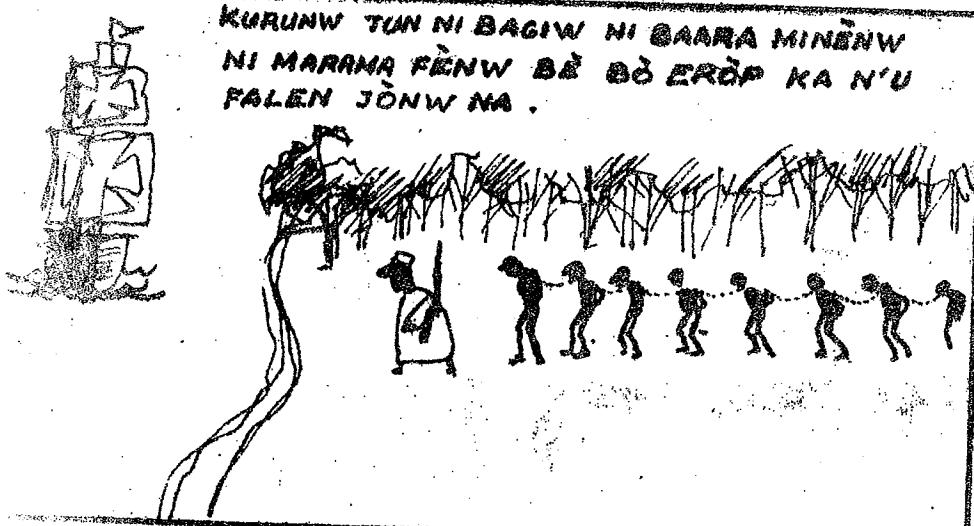
... NHA BINNKAÑNI KBLAW BERA,
KA D'A KAN U KA MARRAMA FÈN
TUN KA GIRIN AN TAW MA

YAN KA SORÒ BÈE LA NAFAMAN BÖSHI : AN KA CÈW N'AN KA MUSOW.

KURUNW TUN NI BAGIW NI BAARA MINÈNW
NI MARAMA FÈNW BÈ BÖ ERÖP KA N'U
FALEN JÖNW MA .

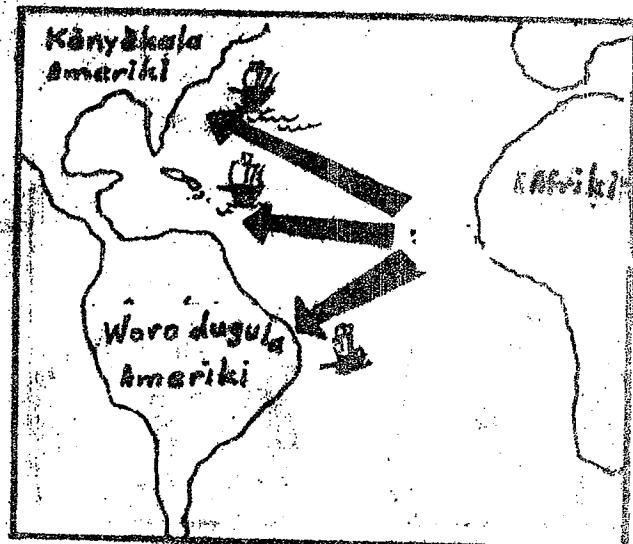
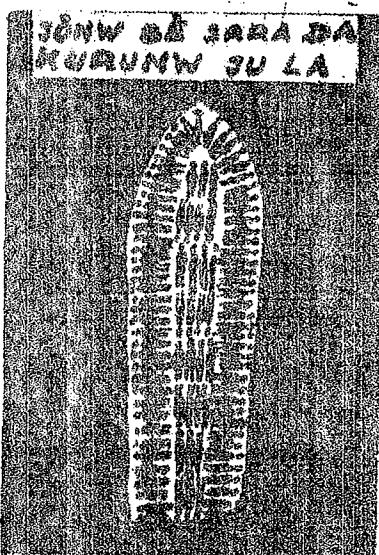
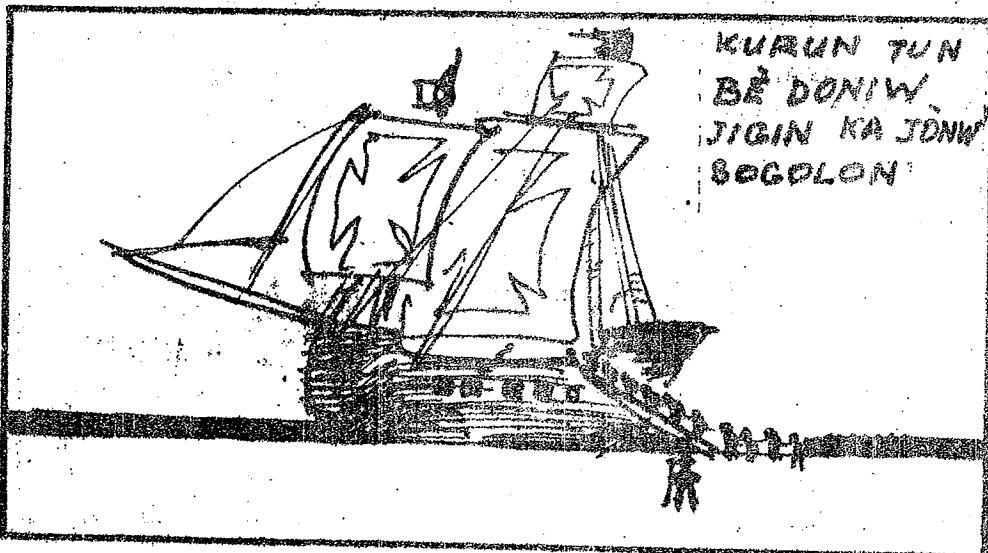

KURU MINUN ZI
BÈ BHITA KELÉ
DA DON .

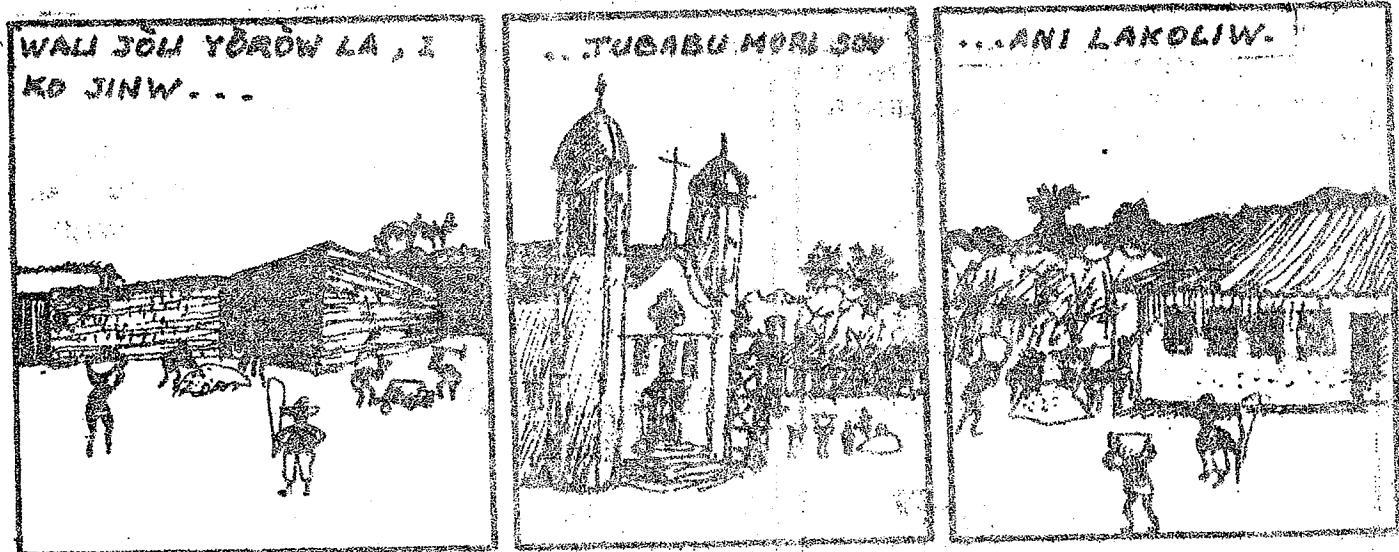
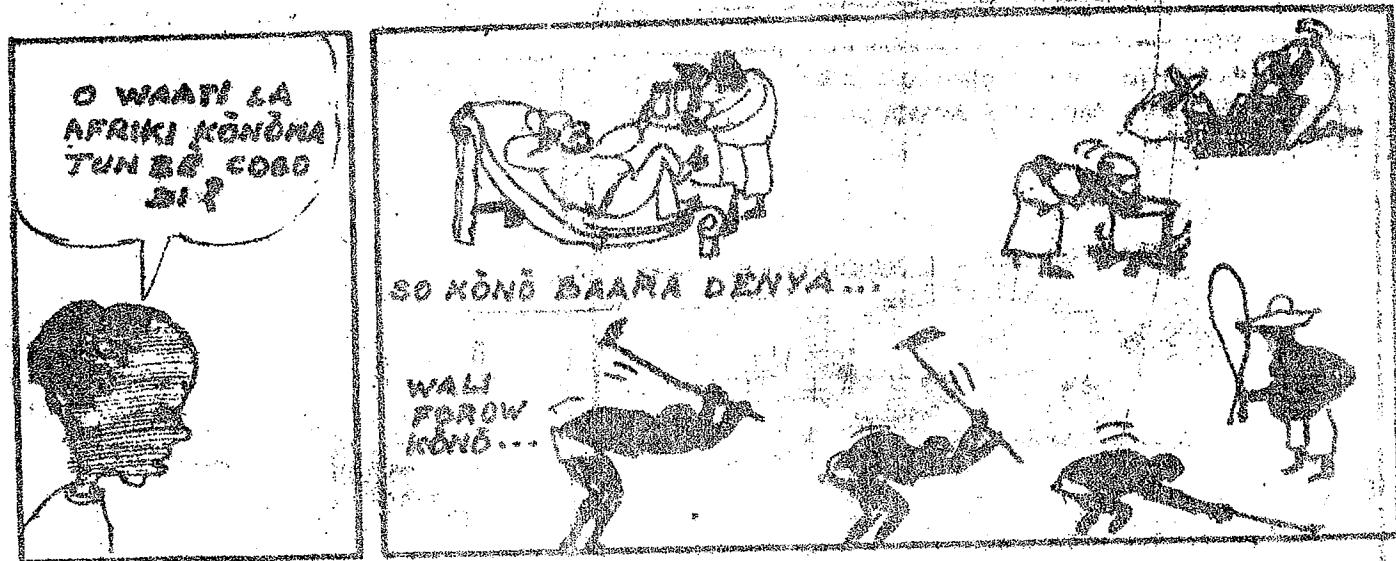

joma

ny. h

jama

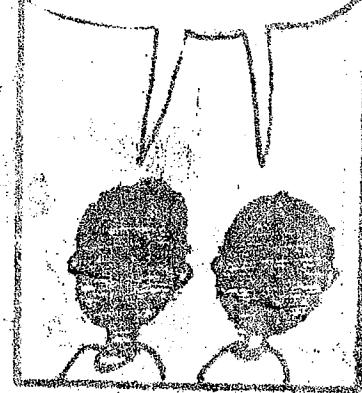

jama

ny. 6

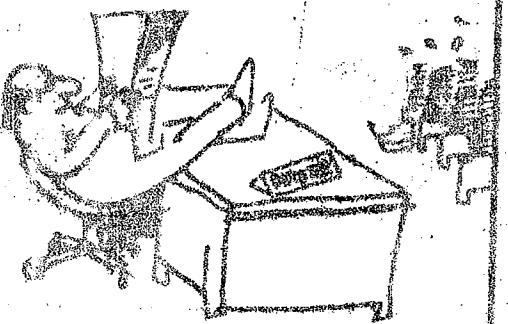

FA SO KÖNNAW
DUN TUN BE NUN
MELÉN NYI NYI ?

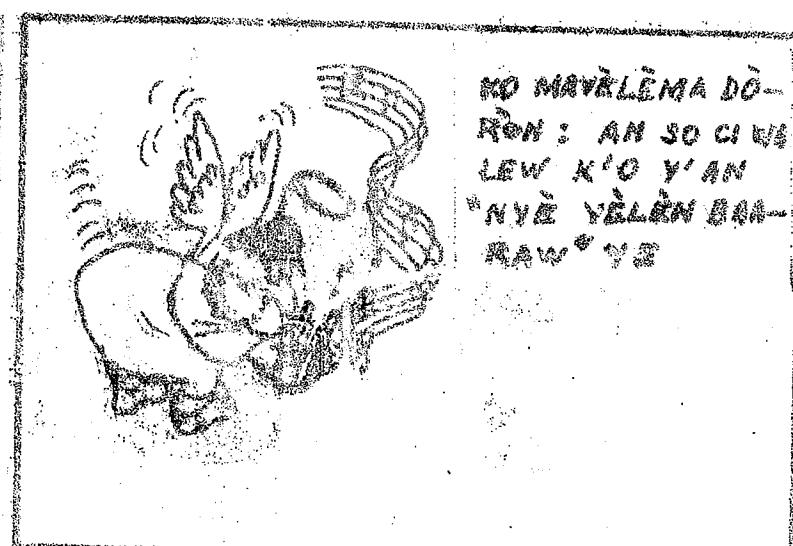

FA STAMEN SUN BI PÄMËBAA DE NYI
NI AI AN WARI BLA YÖRÖW NI NANA MI JÄ.
GO SÄREN PURAW NYÄNA BÖL LA.

MUH KUNW TUN BÄLEN BE
TÄÄNNUW YE ...

LAKOL NANA A TIGIW YERE
DE LA : PANGA JALAN NI JUGU-
YA NI BAGO XE.

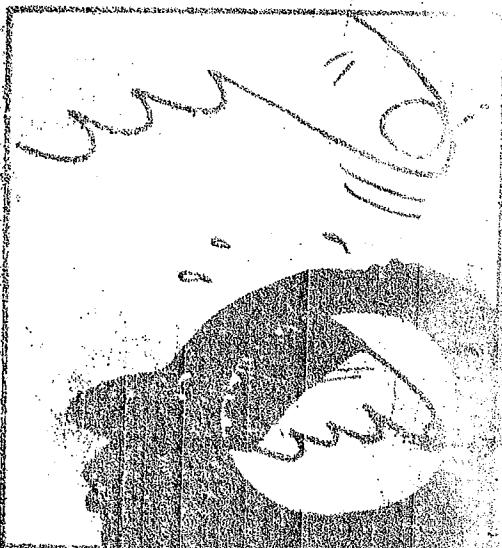
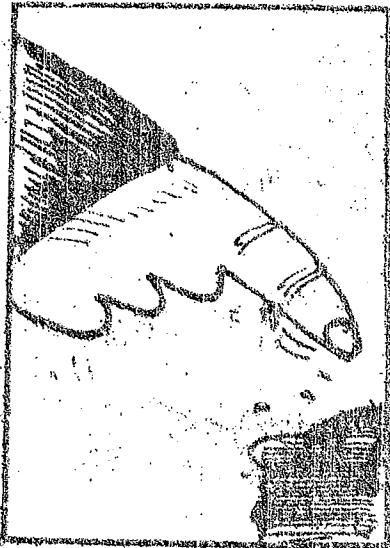
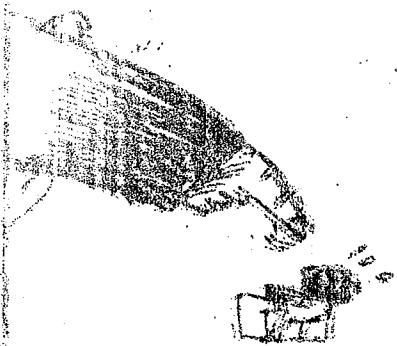

NO MAYALEMA DÖ-
RON : AN SO CI WE
LOW K'Ö Y'AN
"NYÈ YELÉN BAR-
RAW" YE

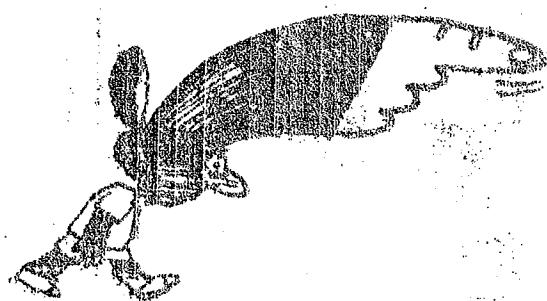
o m a

ny.

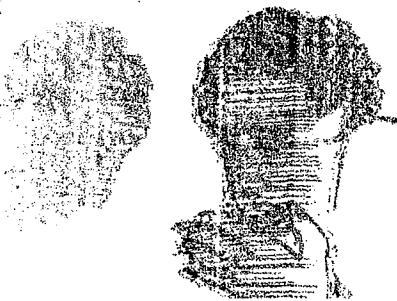
GHEIYAW BE' EA GO
YA TINTHE ARRAW
TAUN NA ...

TA LO KÖNNHW RA KUH MOYELIMA SAABA DON

WAH HAA BIAWENW
SA GUNDOW SIRI
WAH HAA JAHAWA
SA MO BALO LA.

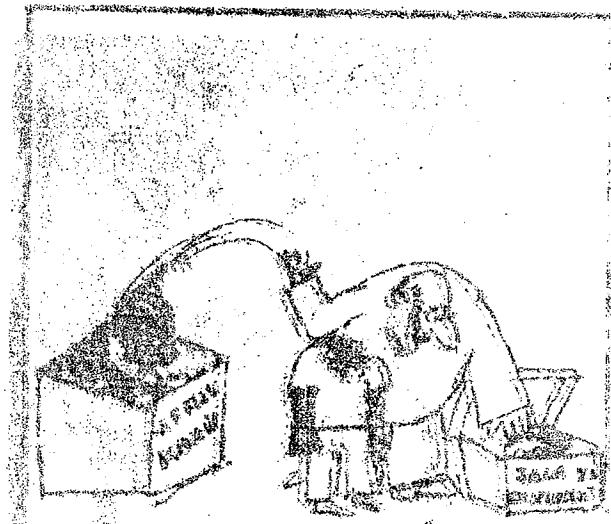
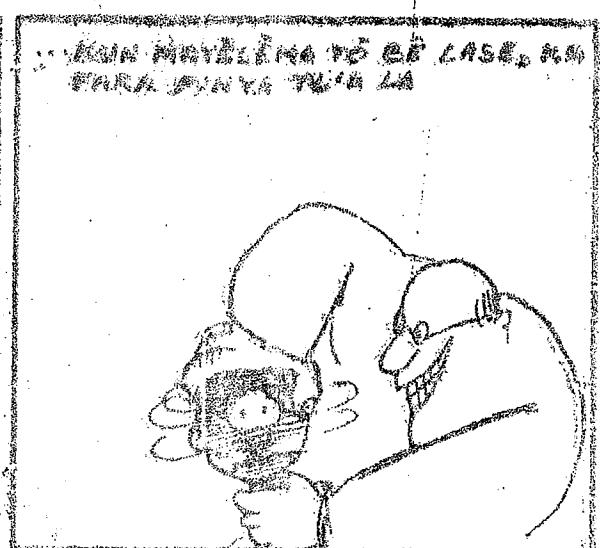
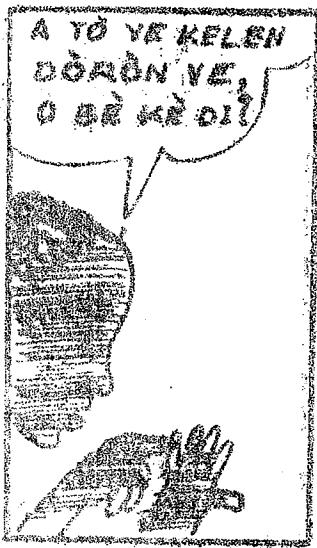
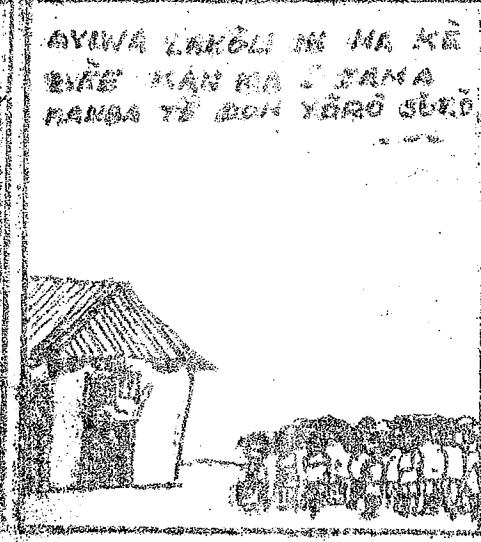
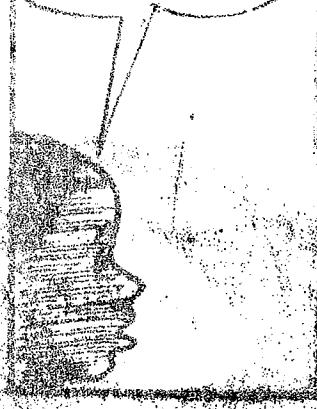
JOMO

NY. 8

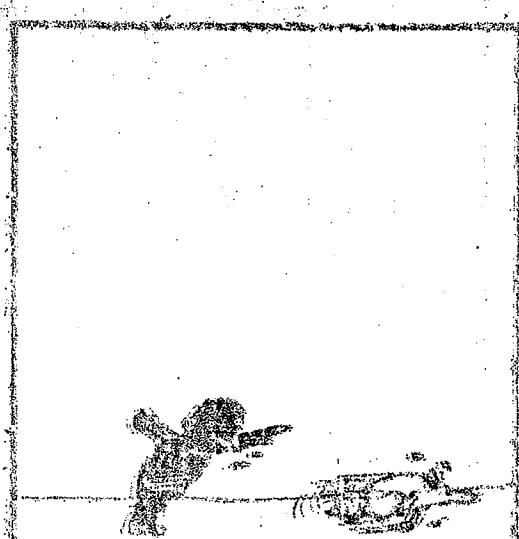
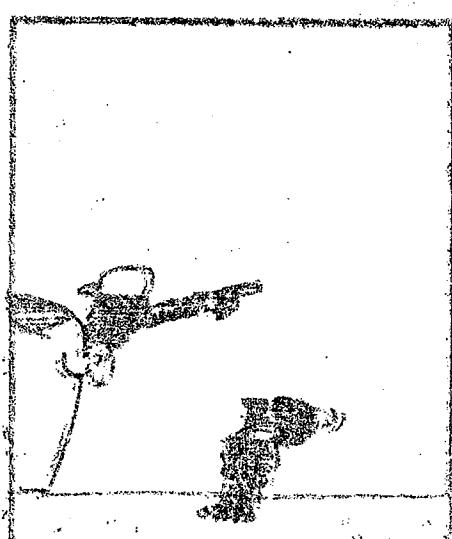
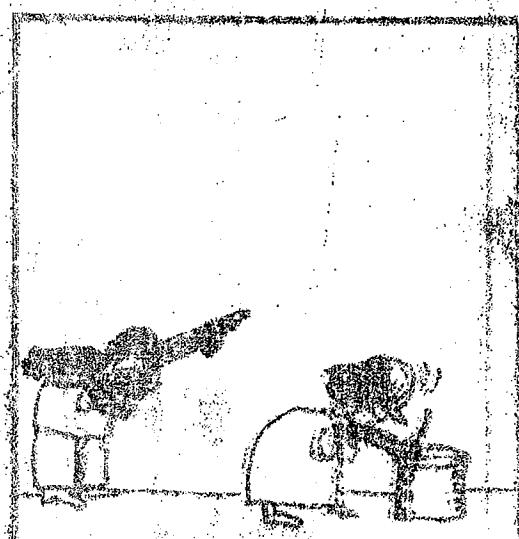
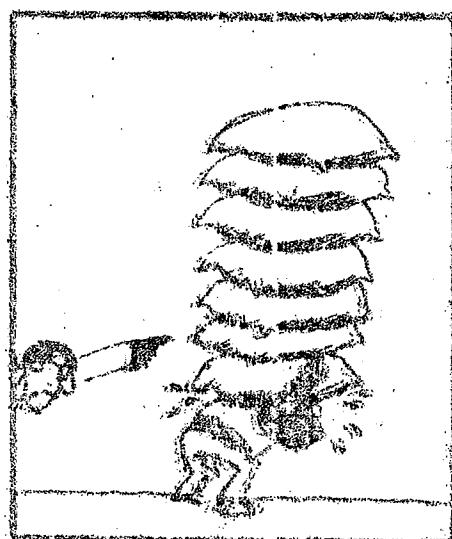
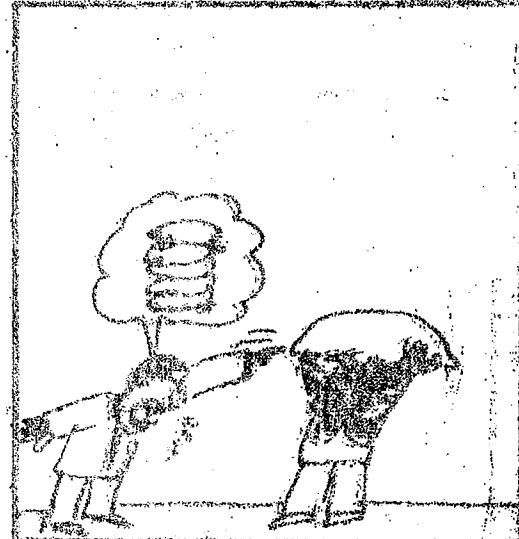
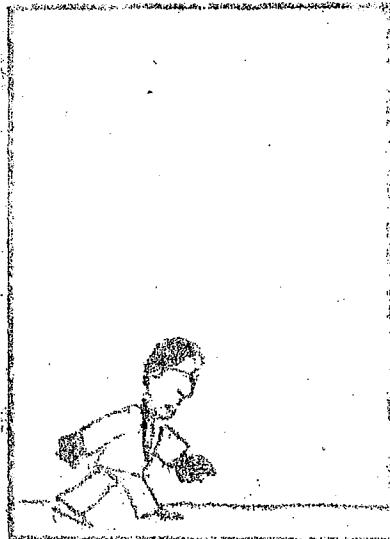
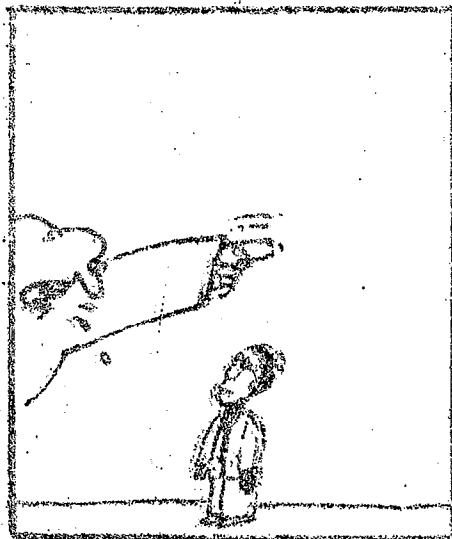
TÔM SƠN, OI. O
BÉ KÈ ĐI?

AVVU UNHOU M MA KÈ
BÉ KÈ MÀN MA - TANA
NANGA TÌM BƠM YÊU Ở

BONNEN TANA NANGA BÉ
CÙN HAGI SAN FOLW EA. TAN
CÙN, GÒNHỜ BÉ BIA.

Yoma

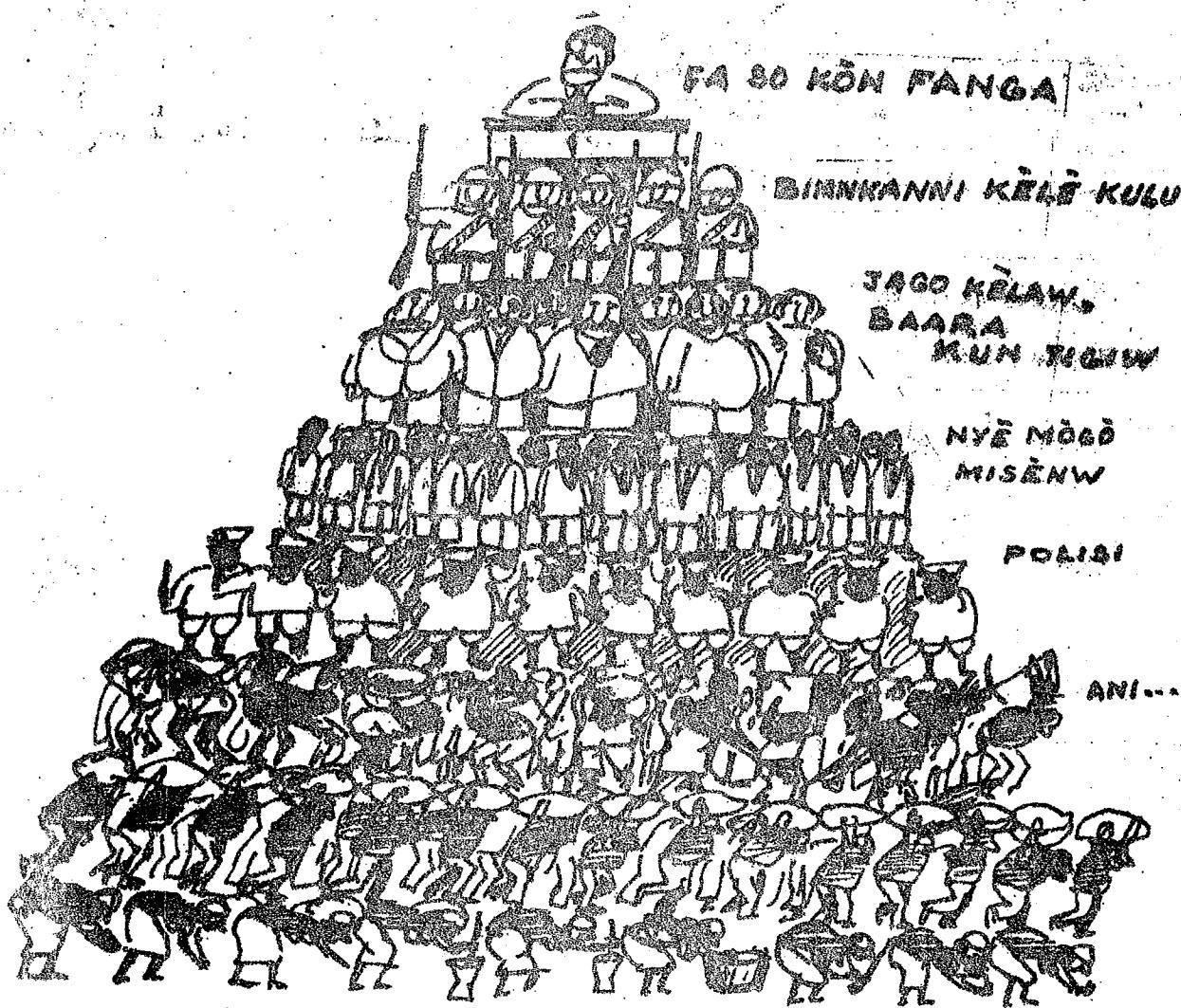

Jama

X
ny. d

TUBABU TLE MAAYA TUN BÈ TAN

BAANAW BÈ SAN FÈ....

...JAMA BÈ SEN KÒRÒ

(a tò bè bò shyèn wèrè)

KAN NYE / DA NYE

I - KAN NYE

Kan nyè ye kanma ye, wali karntanw ni kanmaw jèlen.

Misali :

- a, u, ba, sen, ren, ke, le, me....
- bu-gu-ri (kan nyè saba)
- ko-lo-ko-to (kan nyè naani)
- nyinw (kan nyè kelen)

Kùlùsi :

kanma bisiki (y, w) ni kanntanw bè jè ka kan nyè bisiki bange:
fy : (fyè): cy: (cyèn): shy: (shyèn); gw: (gwa); shw: (shwa); ..

II- DA NYE:

Kan nyè, wali kan nyè kulu min ni kàrà jànjàn b'a la, n'a bè sèbèn kelen ye.

Misali :

a, ba, u, sen, meleke, bamanan, cèya.....

Degeli:

1/ A ye da nyè ninun sèbèn k'u kan nyèw fara :

Misali :

balima	ba-li-ma
miiri	mi-ri

kamalenya, nyugu, nywan, musaka, munyukumènyèkè baara, fere,
gwanw, bara, flanin, feero, pew.

2/ A ye da nyè fla-fla sèbèn, nin kan nyè bisikiw bè minun na :

gw, fy, shy, cy, jy, shw.

3 Sigini soroba:

S A	A ye nin sigini denw soroba, k'a se
N E	ko da nyè bée bane minun da minè ye

T I SA ye.

Y O Misali :

U SAN, SAYA, SATO....

4 Kalanni : Batu ta mèri.

Sula blen cè kàràba, a jaman ko jugu, a ko foy tè jyèn kàñù min bë se ale la. Ayiwa, don dò la sa, o jaman de ma kun a fè, a wulila ka taa se batu ta mèri ma. A ko "n karah mùgù, n nana i fè, ni i bë se ka baara kè n ye, ni n bë se ka jyèn bëe mara cogo min "O ko a ma : " ka baasi tè, ne bë se ka baara kè i ye. Nka ne ka haara, ne bë a kè ni doso kàrà bo kènè-kènè de ye".

Sikaso fùli kulu

III - DA NYE SEBEN COGO

A) DENNI

Da nyè min laban ye kanma ye, ni kanma wèrè b'o nò kan, a ka ca o da nyè kanma laban hè dèn (ka bò yen); dènnan (') b'o taamashyèn.

Misali :

Alu man'a fù ko a bë taa i fè u ka so, kana a tp a ka fini nàgùlen don a kan na.

Alu man'a fù k'a bë t'i fè u ka ka so, kan'a to a ka fini nàgùlen don a kan na.

Kùlùsi:

to a : (o ye danma ko ye).

don a: (" " " " ")

Dènni mana kè kanma min ye, o fùtù bë sama dàonin.

.../...

JAMA SONGO

Sèbèn kelen sùngù	Mali Wari doromè	100
Mali.....	dàràmè 400	San Kùndà
Afriki.....	dàràmè 480	
Euràp.....	dàràmè 740	
Jamana wèrè.....	dàràmè 820	

(dàràmè 1 = 5 FM)

Sanni sèbèn

Ne b'a fè ka "JAMA" sùrù a bù o bù san kelen kànà

Tàgù.....

Jamu.....

Sigi yùrù.....

N bè ni sanni sèbèn in ci aw ma anj' san kelen wari

Wari bla yùrù [] Sama Sèbèn []

(I bè Kanan kè i ka wari ci cogo nyè fè)

I bè nin sanni sèbèn ci an ma an sigi yùrù la :

Maaya Donniya Da

Kesu 159

Bamakù Mali

An ka wari bla yùrù, nègè juru so la : 0737 BAMAKO

